

3

RAISE DOOR HERE

50 JAAR UK/NL AMPHIBIOUS FORCE

MARINEBLAD

KVMO

1883 | 2023

TOONAANGEVEND MILITAIR SAMENWERKEN

**Uitdelen en
incasseren**

**Achtergrond
en vorming
UK/NL AF**

**Nelson & de
Ruyter in
Londen**

**Vanuit NAVO's
Maritime
Command**

3

2023

JAARGANG 133

Koninklijke Marine

The United Kingdom and Netherlands Amphibious Force **50th Anniversary**

The United Kingdom and Netherlands Amphibious Force

The United Kingdom and Netherlands Amphibious Force (UKNLAF) celebrates its 50th Anniversary in May 2023. The Memorandum establishing the Force was originally signed on the 9th of May 1973 and makes it Europe's oldest integrated force.

UKNLAF

United Kingdom and Netherlands forces have worked together for more than 50 years within NATO and lately the Joint Expeditionary Force. In the current global climate, this strong relationship is more relevant than ever. The Royal Marines and Korps Mariniers are deeply integrated; they use shared equipment, have similar procedures, undergo joint training, have a common purpose, and are both in the midst of their boldest modernisation.

The modern era

The United Kingdom's Littoral Strike concept seeks to deploy the Commando Force persistently forward to operate alongside allies and partners, ready to strike from the sea, pre-empt and deter.

The Netherlands Navy and Korps Mariniers are pursuing their own Future Littoral Operating Concept, providing an on-call, very high-readiness first response capability to Allies and Partners. The pursuit of this modernisation brings the two nations closer together, and means that both are equipped to counter modern threats in a unified, cohesive way.

Memorandum of Understanding

The 50th anniversary of the United Kingdom and Netherlands Amphibious Force is an opportunity to highlight the rich history of the two nations working together, but is also a chance to look to the future on what comes next in terms of reaffirming the bond and demonstrating cutting-edge developments. An updated Memorandum of Understanding will be signed in June this year by the United Kingdom Secretary of State for Defence and the Netherlands' Minister of Defence.

Royal Netherlands Navy

INHOUD

06

UITDELEN EN INCASSEREN

Rob de Wit

14

SIMILAR BUT NOT IDENTICAL

Anselm van der Peet

22

NELSON & DE RUYTER LEZING

Bas Naafs

28

VANUIT HET BUITENLAND

Edwin Hofma

EN VERDER

- 03 Voorwoord Voorzitter KVMO
- 21 Cartoon
- 32 Gastcolumn
- 34 Recensie
- 36 Signalementen
- 37 Column Theo Brinkel
- 39 Reacties
- 40 De Zeepkist op, het debat hervat!
- 45 Column Berend van de Kraats
- 46 KVMO-zaken

www.kvmo.nl

Foto cover:
Het UK *Commando Force* maakte tezamen met eenheden van het Korps Mariniers tijdens een oefening in Noorwegen een parachutesprong ter ere van 50 jaar UK/NL AF, maart 2023 (foto: UK Ministry of Defence | ©CROWN COPYRIGHT 2013)

Happy birthday, UK/NL!

Vijftig jaar UK/NL *Amphibious Force*. Een gebeurtenis meer dan waard om te vieren. Het vormen van deze binationale strijdmacht is een markant punt in de geschiedenis van de Koninklijke Marine en de

Nederlandse krijgsmacht. Het is de eerste en inmiddels langstlopende vorm van samenwerking tussen twee NAVO-partners. Daarnaast is het een resultaat van een strategische heroverweging van de KM, specifiek het Korps Mariniers. Na het verlaten van Nieuw-Guinea kwam de vraag wat het korps als belangrijkste taak zou krijgen. Na het nodige denkwerk kwamen er twee richtingen uit: een binnenlandse en een buitenlandse. De binnenlandse richting betrof het vormen van de Bijzondere Bijstands Eenheid (BBE). De BBE had en heeft, in de vorm van de opvolgers UIM en DSI, een binnenlandse antiterrorisetaak. Vrij snel na de vorming is de BBE in de jaren zeventig ook ingezet bij de treinkapingen en schoolbezetting. De buitenlandse richting betrof een taak bij het verdedigen van de NAVO-Noordflank in Noord-Noorwegen. Omdat je samen nu eenmaal sterker staat, is het korps intensief gaan samenwerken met de *Royal Marines*. En dat bleek een gouden greep: de contiuniteit van het korps was gewaarborgd en de mariniers kregen toegang tot kennis en opleidingen van hun Britse broeders.

In de huidige geopolitieke constellatie is internationale samenwerking weer meer dan ooit nodig. Jarenlange bezuinigingen en inzet voor vredesmissies hebben de krijgsmachten van NAVO-bondgenoten kleiner en lichter gemaakt. Inzet voor hoofdtaak 1 was ver naar de achtergrond verdwenen. Met de illegale inval van Rusland in Oekraïne is eens te meer bewezen dat de klassieke vorm van

oorlogvoering nog geen verleden tijd is en we daar immer op voorbereid moeten zijn. Dat betekent investeren in mensen en middelen; dat betekent meer en intensiever samenwerken met bondgenoten en het betekent dat we dat langdurig zullen moeten blijven doen. Laten we als de oorlog in Oekraïne voorbij is niet weer dezelfde fout maken als na de Koude Oorlog en denken dat de wereldvrede is uitgebroken en we vriendjes zijn met iedereen. Zo zit de wereld helaas niet in elkaar, hoe graag ook ik dat zou willen. We zien nu hoeveel het kost om de verloren ervaring en middelen weer terug te krijgen. Dat geldt niet alleen voor het land- en luchtdomein. Ook in het maritieme domein is veel kennis en ervaring verloren gegaan. Die kennis en ervaring, met de daarbij de benodigde middelen, zullen weer terug moeten komen. Daarmee is inmiddels een begin gemaakt: nieuwe schepen en andere wapensystemen zijn besteld, of worden binnenkort besteld. Dat er méér nodig is, is overigens ook overduidelijk. Met de eenheden die er nu zijn en aankomen zal de marine niet in staat zijn om alle taken in tijden van conflict uit te voeren. Er zal dus nog meer bij moeten komen. Maar naast de middelen is het nog veel harder nodig om voldoende goed opgeleid en goed gemotiveerd personeel te hebben. Daar zullen we ons de komende tijd extra voor moeten inzetten. Het binnenhalen van het personeel is één, het behouden van het zittende personeel is minstens zo belangrijk.

Met de mensen, middelen en de geopolitieke realiteit zullen we ons ook moeten gaan bezinnen op de rol die de krijgsmacht de komende jaren moet gaan spelen. En daarin kan en wil de KVMO een belangrijke rol spelen. Met de oproep van KTZ Henk Warnar eind vorig jaar is er een begin gemaakt aan die discussie. Laat de strategische herorientatie van vijftig jaar geleden het goede voorbeeld zijn, opdat 50 jaar UK/NL AF meer is dan alleen een feestje. Maar laten we het feestje vooral ook wel vieren. Happy birthday, UK/NL!

Colofon

ISSN: 0025-3340

Hoofredactie:
KLTZ R.O.P. Pulles EMSD
C.B. Naafs

Eindredactie
C.B. Naafs

Artikelencommissie

KLTZ Y.A. van Beusekom, drs. A.A. Bon, LTZ1 (TD) ing. J.M.T. Bongartz, KTZ (LD), mr. dr. M.D. Fink, KLTZ (TD) F.G. Marx MSc. EMSD, LTZ1 (TD) dr. ir. W.L. van Norden, dr. A.J. van der Peet, KOLMARN R.A.J. de Wit

Medewerkers:

mw. drs. Z. Borgeld-Guman, prof. dr. T.B.F.M. Brinkel, B. van de Kraats, KLTZ (TD) H. Boomstra (cartoon)

Adres redactie

Wassenaarseweg 2
2596 CH Den Haag
Tel. 070-383 95 04

marineblad@kvmo.nl
www.kvmo.nl

Vormgeving

www.frankdewit.nl

Drukwerk

Wilco Art Books
Vanadiumweg 8
3812 PZ Amersfoort

Abonnementen

Voor leden van de KVMO is het Marineblad gratis. Informatie over het lidmaatschap van de KVMO staat op: www.kvmo.nl onder 'FAQ'. Niet-leden betalen € 49,50 (NL) of € 69,50 (buitenland) per jaar.

Advertenties

Redactie Marineblad
T: 06-59815466
E: marineblad@kvmo.nl
I: www.kvmo.nl

Copyright Marineblad

Overname van artikelen is enkel toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie en onder uitdrukkelijke vermelding van de bron. Artikelen in het Marineblad vertolken niet noodzakelijk de visie van het hoofdbestuur van de Koninklijke Vereniging van Marineofficieren of van de redactie. De inhoud van artikelen blijft geheel voor verantwoording van de auteur(s). Richtlijnen voor het schrijven en aanleveren van artikelen zijn in te zien op www.kvmo.nl onder 'Marineblad'.

Adreswijziging

Zo tijdig mogelijk schriftelijk doorgeven aan:
Secretariaat KVMO
Antwoordnummer 93244
2509 WB Den Haag
(geen postzegel nodig)
of info@kvmo.nl

**MARINEBLAD IS EEN UITGAVE VAN
DE KONINKLIJKE VERENIGING VAN
MARINEOFFICIEREN**

De KVMO maakt deel uit van de

Het is deze maand precies 50 jaar geleden dat de *United Kingdom / Netherlands Amphibious Force* (UK/NL AF) is opgericht. De UK/NL AF is daarmee het langste amfibische samenwerkingsverband binnen de NAVO en geldt al sinds jaar en dag als voorbeeld voor succesvolle militaire samenwerking. De vijftigste verjaardag wordt uitgebreid gevierd met tal van activiteiten. De start van de viering was begin maart met het *Mountbatten Festival of Music* in Londen in het bijzijn van de Britse koning Charles. De afsluiting volgt later dit jaar met het Korpsconcert van de Koninklijke Marine. Hoogtepunt van de viering is het opnieuw tekenen van de *Memorandum of Understanding* (MOU) door beide ministers van Defensie tijdens de Marinedagen in Den Helder.

(Foto: Mediacentrum Defensie)

UITDELEN EN INCASSEREN

50 jaar UK/NL Amphibious Force

In dit artikel beschrijf ik wat de samenwerking met de Britse *Royal Marines* het Korps Mariniers heeft gebracht. Daarna geef ik een doorkijk naar de nabije toekomst. Voordat ik dat doe ga ik kort in op de ontstaansgeschiedenis van het samenwerkingsverband.

Ontstaansgeschiedenis

Internationale militaire samenwerking met de Britten gaat eeuwen terug. De eerste periode van nauwe samenwerking van de beide krijgsmachten was die van 1689 tot 1702 toen de Nederlandse stadhouder Willem III tevens koning was van Engeland, Schotland en Ierland. In de strijd tegen Frankrijk verordonneerde hij een vergaande integratie van vloot en landstrijdkrachten. De samenwerking liep na zijn dood nog door tot en met de Spaanse Successie-oorlog (1701-1713). Een van de opvallende wapenfeiten uit deze oorlog is de inname van Gibraltar door mariniers uit beide landen. Het wapenfeit staat vermeld in het wapen van de *Royal Marines* en onder het vaandelopschrift 'Spanje' op het Nederlandse korpsvaandel. Hiermee zou men dit samenwerkingsverband kunnen aanduiden als voorloper van de huidige Brits-Nederlandse samenwerking.

Eind jaren '60 van de vorige eeuw bevond het Korps Mariniers zich aan de vooravond van een belangrijke heroriëntatie.¹ Een viertal factoren speelden hierbij een rol. Op de eerste plaats kwam met de soevereiniteitsoverdracht van Nederlands Nieuw-Guinea aan Indonesië een einde aan de lange aanwezigheid van het korps in de Oost. Ten tweede was de maritieme macht van de Sovjet-Unie toegenomen. Op de derde plaats had de Verenigde Staten en daarmee de NAVO de nucleaire strategie van *massive retaliation* vervangen door een strategie van *flexible response*. Deze nieuwe strategie was gebaseerd op afschrikking in het gehele spectrum van oorlogvoering en niet uitsluitend met nucleaire wapens. Op de laatste plaats richtte de Britse regering zich op het afstoten van (militaire) taken 'ten oosten van Suez'.

Gelet op bovengenoemde factoren meende de toenmalig staatssecretaris voor de marine, A. van Es in 1968 dat amfibisch getrainde mariniers inzetbaar moesten zijn ten behoeve van *Supreme Allied Commander Atlantic* (SACLANT).² De toenmalige organisatie was hier echter niet geschikt voor. Daartoe gaf de Korpscommandant generaal-majoor A.M. Luijk opdracht tot een studie. Deze was in 1970 gereed³ en beschreef in grote lijnen de organisatie van de Amfibische Gevechtsgroep (AGGP). In dat jaar werd ook duidelijk dat er in het kader van de *Maritime Contingency Force Atlantic* zou worden samengewerkt met Britse mariniers. In eerste instantie bestond de samenwerking uit bescheiden uitwisselingsprogramma's, maar in februari

1972 kwam het in een stroomversnelling toen in Londen voor het eerst de *Joint Marine Corps Subcommittee* bijeenkwam onder leiding van beide chefs van staven. De Nederlandse chef-staf was kolonel der mariniers A.C. Lamers. Voor hem zal een wens in vervulling zijn gegaan. Als kapitein schreef hij in 1955 nog dat de taken en tradities van de roemruchte commando-eenheden uit de Tweede Wereldoorlog in het Verenigd Koninkrijk terecht bij de *Royal Marines* zijn ondergebracht en in Nederland helaas bij de Koninklijke Landmacht.⁴

Tijdens deze gesprekken kwam het idee naar voren om een Nederlandse compagnie aan het Britse bataljon 45 Commando (45Cdo) toe te voegen. Dit koudweer-getrainde bataljon trad met name op in Noord-Noorwegen, de noordflank van het NAVO-verdragsgebied. Het noorden van Noordwegen had een belangrijke sleutelpositie bij een mogelijke doorbraak richting de Atlantische oceaan van de Sovjet-vloot. In de zomer van '72 werden de compagnieën van het Korps Mariniers georganiseerd naar het model van voornoemde studie. Vanuit de 13de infanteriecompagnie en het eerder opgerichte ski-peloton werd een eenheid geformeerd die in het najaar geïntegreerd werd in 45Cdo. Na zo'n twee jaar kreeg de compagnie formeel de naam Whiskey (W-Coy), aangezien de andere drie compagnieën van 45Cdo conform NAVO-spellingsalfabet reeds waren voorzien van de namen, X-Ray, Yankee en Zulu. In april '73 oefende voor het eerst de nieuw geformeerde 1ste Amfibische Gevechtsgroep (1AGGP) binnen de structuur van de Britse 3de Commando Brigade (3 Cdo Bde) in Groot-Brittannië. Om alle activiteiten te formaliseren werd een *Memorandum of Understanding* (MOU) opgesteld en op 9 mei 1973 ondertekend. De Brits-Nederlandse samenwerking was daarmee formeel een feit. Aanvankelijk was de taak op de noordflank bestemd voor 45Cdo, inclusief de W-Coy. Snel werd echter duidelijk dat de gehele brigade een rol had in Noord-Noorwegen. Een gezonde competitie tussen de W-Coy en 1AGGP was hiermee geboren. Naamgeving van het samenwerkingsverband was niet opgenomen in de MOU, maar al snel werd gesproken over de UK/NL *Landing Force* (UK/NL LF). Naast 1AGGP, de W-Coy en een peloton kikvorsmannen binnen de Britse *Special Boat Service* (SBS) nam de Nederlandse bijdrage in de *Landing Force* langzaamaan toe. Met de reorganisatie van de Groep Operationele Eenheden Mariniers (GOEM)

Inname van Gibraltar door Nederlandse en Engelse mariniers, 1704 (foto: Wikimedia)

'Internationale militaire samenwerking met de Britten gaat eeuwen terug'

in 1992 werden ook landingsvaartuigen, een 120mm Mortiercompagnie, een Stinger-luchtdoelpeloton, een peloton infanterie-pioniers en logistiek formeel onderdeel van 3 Cdo Bde. De commandant GOEM was zelfs de opvolgend commandant van de brigade. De oprichting van de 1ste Mortiercompagnie ging in 1990 wel ten koste van de Whiskey-compagnie.

Wat is er bereikt?

Met het toewijzen van maritieme en amfibische gevechtseenheden voor de verdediging van de noordflank van het NAVO-verdragsgebied in Noord-Noorwegen,

bracht de Brits Nederlandse samenwerking in de jaren '70 een duidelijke doelstelling en focus terug binnen het Korps Mariniers. Deze focus was na het ontbinden van de Mariniersbrigade in 1949 en het einde van operaties in Nieuw-Guinea langzaam verdwenen. Het Korps Mariniers stond op een laag pitje en de operationele taken waren van een geringe omvang.⁵ In zijn voorwoord in het herinneringsboek van de Whiskey-compagnie stelt de generaal-majoor der mariniers buiten dienst A.C. Lamers: 'In een periode dat het Korps Mariniers de toekomst met grote zorg tegemoet zag en door "vriend en vijand" werd belaagd, verwierf het zich in een kort tijdsbestek twee

Het Korps Mariniers oefent met Britse Wessex helikopters in 1975 (foto: collectie NIMH)

Nederlandse mariniers en medisch personeel van de vloot op weg naar Britse Sea King helikopters aan boord van HMS Ocean voor inzet tijdens *Operation Tellar* in 1998 (foto: collectie NIMH)

'We bleken op professioneel gebied nog het nodige van de Britse collega's te kunnen leren'

zeer bijzondere formaties, de BBE [Bijzondere Bijstandseenheid] en de Whiskey compagnie. (...) De Whiskey compagnie bracht het Korps Mariniers in de NAVO en in de organisatie van de *Royal Marines*. In nauwe samenwerking stelden de mariniers aan weerszijde van de Noordzee een uniek voorbeeld van tactische integratie en taakverdeling in het Atlantische bondgenootschap.⁶

Direct vanaf het begin maakten de Nederlanders een professionalisering door. Zeker in de begin jaren was dit niet altijd eenvoudig. De generaal der mariniers H.G.B. van den Bremen, de eerste Nederlandse uitwisselingsofficier bij de *Royal Marines*, zegt hier later over: 'We bleken op professioneel gebied nog het nodige van de Britse collega's te kunnen leren. Bovendien werd al gauw duidelijk dat de

verschillen tussen 'Limies' en 'Cloggies' aanmerkelijk groter waren dan gedacht. Het werd een proces van vallen en opstaan, uitdelen en incasseren, waarbij aanpassingsvermogen en improvisatie voorop stonden.⁷ Om deze professionalisering door te voeren werd er niet alleen gezamenlijk getraind in Schotland en Noorwegen, maar volgden een groot aantal officieren en onderofficieren van het korps diverse opleidingen in het Verenigd Koninkrijk. Dit waren naast de opleidingen die door de Britse mariniers gegeven werden zoals de *Mountain Leader* en *Landing Craft* opleiding, ook opleidingen die elders in de Britse krijgsmacht werden gegeven zoals verbindings. Zo groeide gestaag het aantal Nederlandse mariniers dat een Britse opleiding had doorlopen en Brits gekwalificeerd was. Dit aantal en het aantal verschillende opleidingen

bleef groeien in de jaren '80 en '90. Een andere stap om de professionalisering vorm te geven was het toevoegen van Britse onderofficieren aan Nederlandse opleidingen. Zo heeft de Praktische Opleiding Tot Officier der Mariniers (POTOM) sinds jaar en dag een *Royal Marine Colour Sergeant* als kerninstructeur.

Britse opleidingen werden uiteraard in het Engels gegeven. Daarnaast waren als vanzelfsprekend de radioprocedures binnen de brigade in het Engels, waardoor deze taal een tweede natuur werd voor de Nederlandse mariniers. Ook het materieel werd vanaf het begin op de Britten afgestemd. Medio jaren '80 liepen Nederlandse mariniers in dezelfde *windproof* kleding, hadden nagenoeg dezelfde persoonlijke wapens (MAG, FAL en Browning), radio's (Clansman) en voertuigen (Landrover en Bandvagn). Iedereen sprak dezelfde taal en kende dezelfde procedures, de interoperabiliteit was nagenoeg compleet. De belangrijkste voorwaarde voor een succesvolle militaire samenwerking was hiermee ingevuld.

In 1989 viel de Berlijnse muur en kwam vrijwel abrupt een einde aan de Koude Oorlog. Een nieuwe periode ving aan: niet langer was de Sovjet-dreiging de grootste drijfveer voor de inrichting van de Nederlandse krijgsmacht. De krijgsmacht richtte zich op expeditionair optreden, vredesmissies en robuuste crisisbeheersingsoperaties. Op hetzelfde moment werd het zogenaamde 'vredesdividend' geïnd en de dienstplicht opgeschort. Gedurende de jaren '90 kreeg de Koninklijke Marine haar eigen amfibische schepen, waarmee het samenwerkingsverband uitgroeide tot een volwaardige UK/NL *Amphibious Force*. Ook kwam het tot een gezamenlijke Brits-Nederlandse inzet met een hulpoperatie aan de Koerden in Noord-Irak van april '91 tot februari '92. De Britten gaven de benaming *Operation Haven* aan het UK/NL deel van deze internationale operatie *Provide Comfort*. De bataljons 45Cdo en 1AGGP⁸ hadden daarmee voor het eerst een gezamenlijke inzet en traden op buiten het NAVO-verdragsgebied. Binnen 48 uur na het verkrijgen van de opdracht stonden de eerste 200 mariniers van 1AGGP op de vliegtuigtrap van een Brits transporttoestel, gereed voor inzet. Binnen de Nederlandse krijgsmacht kon geen andere eenheid zo snel ter plaatse zijn⁹. In 1998 kwam het nog een keer tot een gezamenlijke inzet. Nadat orkaan Mitch verwoestend had huisgehouden in Midden-Amerika werd 45Cdo met de 11de infanteriecompagnie ingezet vanaf de helikoptercarrier HMS *Ocean* in *Operation Tellar*¹⁰.

Mede dankzij het succes van de snelle gezamenlijke inzet in Noord-Irak was de UK/NL AF het binationale samenwerkingsverband binnen de NAVO dat gold als hét voorbeeld van succesvolle militaire samenwerking. Belangrijk onderdeel van het succes was het feit dat Nederland zich aanvankelijk ondergeschikt had opgesteld aan de Britten. De samenwerking stond ook bekend als innovatief en andersdenkend. Zo werden landingsvaartuigen niet uitsluitend ingezet voor de klassieke scheeps-strandbeweging conform NAVO-doctrine, maar ook voor manoeuvre in het kustgebied voor de *Landing Force*. Beide landen waren ook de initiële katrekkers van het *European Amphibious Initiative* (EAI).

Uitreiken van de groene baret aan Nederlandse cursisten in de Britse *All Arms Commando Course*, maart 2023
 (foto: UK Ministry of Defence)

Maar zoals altijd in een goede en gezonde relatie gaat het niet alleen maar voor de wind. Met de Britse deelname aan de invasie van Irak in 2003 lijkt het samenwerkingsverband een andere fase in te gaan. Met het opheffen van het Hoofdkwartier Korps Mariniers en het inrichten van de nieuwe organisatie van het Commando Zeestrijdkrachten (CZSK) was de focus in Nederland in die periode vooral intern gericht. Van de innige relatie op de werkvloer, die zo kenmerkend was voor de jaren '70 en '80, is nog amper sprake. Gelegenheids tot gezamenlijke inzet deden zich steeds minder voor of werden niet opgepakt. Weliswaar leverden beide korpsen een aanzienlijke bijdrage in *landlocked* Afghanistan, maar dit gebeurde in de 'eigen' provincie, respectievelijk Helmand en Uruzgan. Door de focus op het landoptreden in nationaal verband was er minder ruimte voor UK/NL optreden. De Koninklijke Marine bleef met een aantal belangrijke materiele projecten de *Royal Navy* en daarmee de *Royal Marines* wel volgen. Het dok van Zr.Ms. *Johan de Witt* werd passend gemaakt voor de grotere Britse *Landing Craft Utility* Mk X, de Nederlandse *Landing Craft Vehicle Personnel* Mk V werd een 'Chinese copy' van de Britse Mk V. Clansman-radio's werden vervangen door Bowman (in Nederland NIMCIS genaamd) en een gepantserde versie van de Bandvagn deed zijn intrede, de BVS10 Viking, maar van een gezamenlijke inzet zoals bij *Operation Haven* en *Tellur* kwam het niet meer.

'Met de toetreding van Zweden en Finland tot de NAVO zal het belang van de noordflank van het verdragsgebied alleen maar toenemen'

De toekomst

Met de Russische inname van de Krim in februari 2014 en de daaropvolgende annexatie is de internationale gemeenschap in een nieuwe dynamiek terecht gekomen. Tijdens de NAVO-top in Wales in 2014 hebben de regeringsleiders de NAVO-norm van 2% van het Bruto Binnenlands Product (BBP) vastgesteld.¹¹ Naast Russische agressie op de Krim en in de Donbas had de NAVO ook te maken met toenemende instabiliteit aan de grenzen van het verdragsgebied en een opmars van terreurbewegingen in Europa. De NAVO diende zich opnieuw te oriënteren en kwam met het *Concept for Deterrence and Defence of the Euro-Atlantic Area* (DDA), kortweg *Deter and Defend*. Ook de Nederlandse regering zegt toe te streven naar de nieuwe NAVO-norm. Op dat moment was het defensiebudget nauwelijks meer dan 1% van het BBP. Na decennia van bezuinigingen zal het budget dus significant toe moeten nemen.

Met deze internationale ontwikkelingen komt ook het Korps Mariniers opnieuw in een heroriëntatie.¹² Het korps had zich in voorgaande jaren geoptimaliseerd voor expeditie operaties ter ondersteuning van de internationale rechtsorde, de zogenaamde tweede hoofdtaak van de krijgsmacht. Leidend in deze heroriëntatie is het *Future Littoral Operating Concept* (FLitOC). Dit *joint* document is volledig in lijn met de Defensievisie 2035, waarin Defensie de focus duidelijk legt op de verdediging van het koninkrijk en het NAVO-verdragsgebied, de eerste hoofdtaak. Als vanzelfsprekend heeft ook het Verenigd Koninkrijk te maken met deze veranderende internationale veiligheids-situatie. In maart 2020 spreken beide Commandanten der Strijdkrachten elkaar. Naast een departementaal UK/NL *Action Plan* laten zij beide marines een UK/NL *Maritime Roadmap* opstellen. Doelstelling van de *roadmap* is de doorontwikkeling van de UK/NL AF tot een volledig geïntegreerde eenheid met uitwisselbare sub-eenheden die in

NAVO- of JEF-verband¹³ kunnen worden ingezet. Belangrijk onderdeel van de *roadmap* is het gezamenlijk ontwikkelen van concepten en capaciteiten. De doorontwikkeling van het Britse *Littoral Strike Concept* en het Nederlandse FLitOC worden hiermee met elkaar verder in lijn gebracht. Om deze ontwikkeling te faciliteren komt de directeur DMO met zijn Britse tegenhanger een *Collaborative Programme Agreement* (CPA) overeen. Hiermee kunnen gegevens van materiële projecten en wetenschappelijk of operationeel onderzoek eenvoudig worden gedeeld. Het *Future Commando Force*-programma van de *Royal Marines* en het *Force Design*¹⁴ van het Korps Mariniers gaan daarmee hand in hand.

Het is evident dat de Russische invasie van de Oekraïne in februari 2022 de urgentie van de doorontwikkeling van de krijgsmacht heeft vergroot. Met de Defensienota 2022 zijn ook de financiële middelen vrijgekomen om deze doorontwikkeling mogelijk te maken. In navolging van *Deter and Defend* zet ook de NAVO grote stappen om de gereedheid van de krijgsmachten van de lidstaten te verhogen in het *New Force Model* (NFM) en daarbij meer eenheden beschikbaar te hebben die snel inzetbaar zijn. Dit is een mooie kans voor de UK/NL AF om zich als *Littoral Strike Force* opnieuw op de kaart te zetten en gezamenlijk een bod te doen in het kader van NFM. Daarbij zal met de toetreding van Zweden en Finland tot de NAVO het belang van de noordflank van het verdragsgebied alleen maar toenemen. Overigens spitsen de Britse en Nederlandse concepten zich niet toe tot het NAVO-verdragsgebied alleen, ze zijn eveneens 'ten oosten van Suez' inzetbaar. De oorlog in Oekraïne betekent ook dat beide korpsen volop betrokken zijn bij de training en capaciteitsopbouw van de Oekraïense krijgsmacht. Zo trainen Britse en Nederlandse mariniers gezamenlijk hun Oekraïense wapenbroeders.

Tot slot

Het Verenigd Koninkrijk en Nederland kunnen met trots terugkijken op de samenwerking van de afgelopen 50 jaar. Beide korpsen bleken een logische partner voor elkaar en lang was het samenwerkingsverband uniek binnen de NAVO. Dankzij de *Royal Marines* heeft het Korps Mariniers in de eerste jaren een enorme professionaliseringsslag gemaakt en inmiddels zijn beiden gelijkwaardig aan elkaar. Ook zitten beide korpsen in een heroriëntatie die vergelijkbaar lijkt met de situatie van begin jaren '70 van de vorige eeuw. De wereldsituatie is veranderd, de dreiging is toegenomen, de NAVO herziert zijn plannen en de taken en rollen worden opnieuw tegen het licht gehouden. Samenwerken is echter een werkwoord en alleen als er tijd en energie ingestoken wordt kan het tot succes leiden. Sleutel tot het succes van de UK/NL AF is wellicht wat generaal Van den Bremen 'durven incasseren' noemde. De politieke wil tot samenwerking is altijd hoger gebleken dan de politieke wil tot gezamenlijke inzet. Hierin is de UK/NL helaas niet uniek. Daarentegen zullen in de huidige mondiale veiligheidssituatie de gelegenheden tot gezamenlijke inzet alleen maar toenemen. Binnen en buiten het NAVO-verdragsgebied. Zo wijd de wereld strekt, op zee en op land.

Kolonel der mariniers R.A.J. (Rob) de Wit is sinds mei 2020 Groepscommandant Operationele Eenheden Mariniers (GC-OEM).

Noten

- 1 Teitler, G., *Het Korps Mariniers. 1942- heden* (Amsterdam 1985), blz. 67
- 2 Geneste, W.J.J., *Het Korps Mariniers in de Twintigste Eeuw. Van Peking tot Albanië* (Den Haag 2000), blz. 122
- 3 Geneste, W.J.J., blz. 123
- 4 Lamers, A.C., 'De Marinier', in: *Marineblad* 1955. Lamers was van april 1973 tot februari 1977 Commandant van het Korps Mariniers.
- 5 Wesselingh, A.J. & A.R. van Willigenburg, *Whiskey Compagnie 1972-1990* (Bergen 1990), blz. 35.
- 6 Wesselingh, A.J. & A.R. van Willigenburg, blz. 7.
- 7 Ibid, blz. 9
- 8 In mei 1991 werd 1AGGP omgedoopt naar 1ste Mariniersbataljon (1MARNSBAT), zie: D.C.L. Schoonoord, *Mariniers in Irak en Turkije 1991* (Leeuwarden 1992), blz. 15
- 9 Müller, J., 'De Golfcrisis als omslagpunt voor het moderne Korps Mariniers', in: *Marineblad*, jaargang 125, nummer 7/8 (december 2015), blz. 45.
- 10 Wit, R.A.J. de, 'Noodhulp door Mariniers na orkaan Mitch', in: *Marineblad*, jaargang 128, nummer 7 (november 2018), blz. 4-8
- 11 Artikel 14 van de slotverklaring van de top.
- 12 Wit, R.A.J. de & P. van Rooij, 'Faselijn 2025: het operationeel raamwerk voor het Korps Mariniers', in: *Marineblad*, jaargang 130, nummer 8 (december 2020), blz. 4-8
- 13 Joint Expeditionary Force, een Brits geleid internationaal samenwerkingsverband. Zie: Kamp, A. van de & S. Oostervink, 'Joint Expeditionary Force. Van concept naar operationele capaciteit', in: *Marineblad*, jaargang 131, nummer 5 (augustus 2021), blz. 4-8
- 14 Wit, R.A.J. de, & E. Thomeer, 'Force Design. Littoral Raiding Force: combat operations from the sea', in: *Marineblad*, jaargang 132, nummer 2 (maart 2022), blz. 4-9

Dossier Korps Mariniers

R.A.J. de Wit & E. Thomeer
'Force Design. Littoral Raiding Force: combat operations from the sea' (2022)

A. van de Kamp & S. Oostervink
'Joint Expeditionary Force. Van concept naar operationele capaciteit' (2021)

R.A.J. de Wit & P. van Rooij
'Faselijn 2025: het operationeel raamwerk voor het Korps Mariniers' (2020)

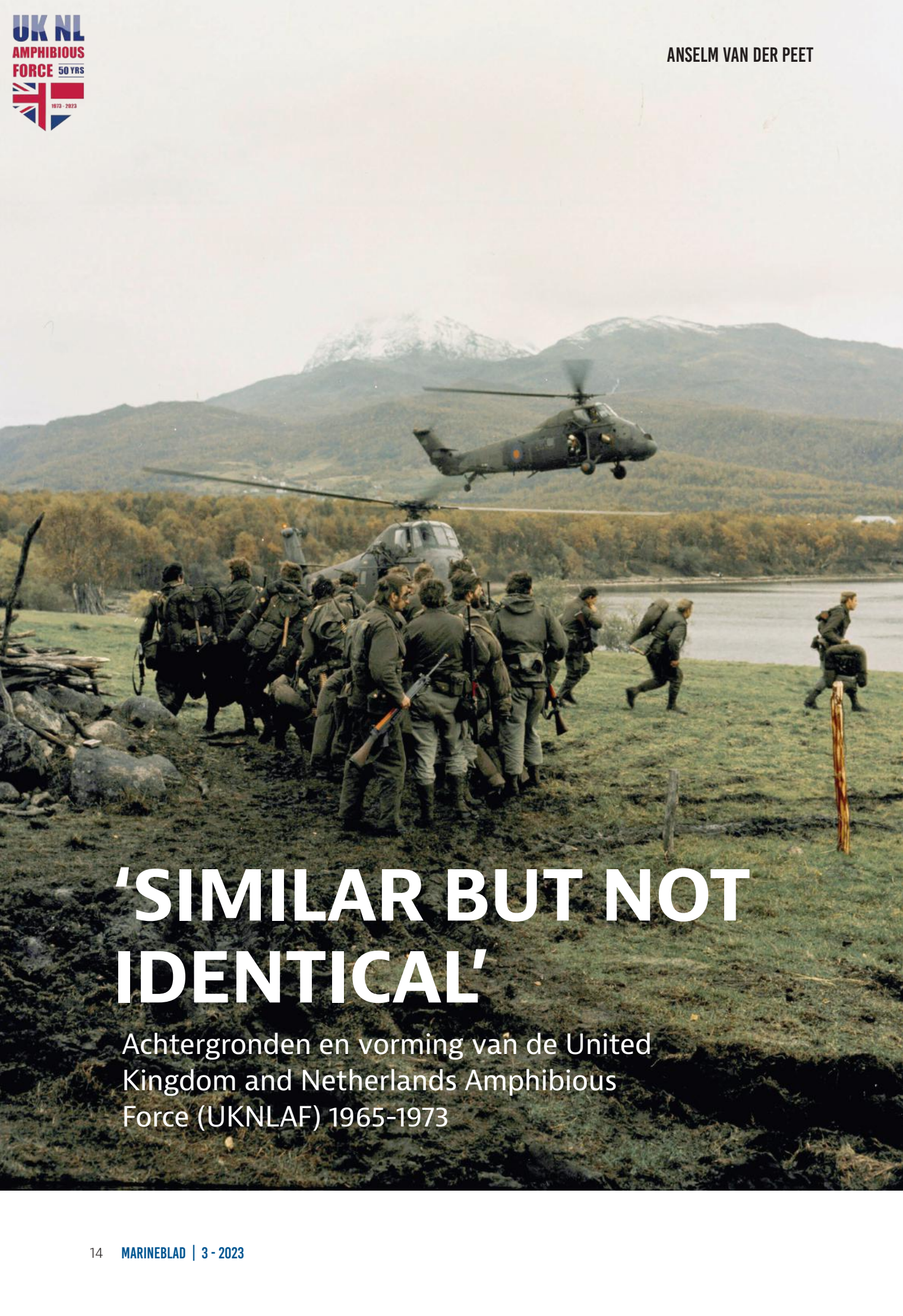
R.A.J. de Wit
'Noodhulp door Mariniers na orkaan Mitch' (2018)

J. Müller
'De Golfcrisis als omslagpunt voor het moderne Korps Mariniers' (2015)

A.C. Lamers
'De Marinier' (1955)

'SIMILAR BUT NOT IDENTICAL'

Achtergronden en vorming van de United Kingdom and Netherlands Amphibious Force (UKNLAF) 1965-1973

Deze maand is het vijftig jaar geleden dat Nederland en Groot-Brittannië op 9 mei 1973 een *Memorandum of Understanding* (MOU) tekenden voor een integratie van beide korpsen mariniers. Een, zeker voor dat tijdsbestek, uniek gegeven. Beide elite-eenheden hebben sindsdien steeds nauwer samengewerkt, waarbij aanvankelijk vooral het Nederlandse Korps Mariniers zo zijn voordeel had bij de Britse ervaringen en doctrine alsook beschikbare sea- en *air lift* van de zijde van het Verenigd Koninkrijk. Nu, met een weerkeer van Russische dreiging voor onder andere de NAVO-Noordflank, maar ook een hernieuwde focus op Brits-Nederlands amfibisch samengaan wat betreft *Future Littoral Operations* (FLITOPS) en een hernieuwd MOU, lijkt het op zijn plaats meer in detail na te gaan wat een halve eeuw geleden de aanleiding vormde om tot een dergelijke overeenkomst te komen. Dit artikel beziet hiervoor de toenmalige maritiem-strategische achtergronden in NAVO-verband, uiteraard de situatie van het Korps Mariniers vanaf medio jaren zestig, alsook dat van zijn Britse evenknie, maar duidt ook de specifieke Nederlands-Britse navale overwegingen, die bij het op te zetten MOU meewogen.

Bedreiging van de NAVO-Noordflank en Strategie *Flexible Response*

Vanaf aanvang jaren zestig was er sprake van een toenemende maritieme dreiging door Sovjet-Rusland van de NAVO-Noordflank, te weten de lidstaten Denemarken en – meer in het bijzonder – Noorwegen. Het bondgenootschap kreeg hiermee behoefte aan eenheden ter versterking van de lokale strijdkrachten aldaar in tijden van crisis en oorlog. Een verdere ontwikkeling gold de door het Noord-Atlantisch pact in 1967 omarmde strategie *Flexible Response* ('aangepaste antwoord'), bij agressie van de zijde van het door Moskou geleide Warschaupact van Oost-Europese communistische staten. In tegenstelling tot de eerder gehanteerde Westerse strategie van massale, veelal nucleaire vergelding, kwam de nadruk meer te liggen op crisisbeheersing en een afgewogen reactie. Een van de beweegredenen hiervoor was dat het Kremlin de militair-nucleaire achterstand op Washington teniet had gedaan, waardoor het noodzakelijk werd inbreuk op het bondgenootschappelijk grondgebied met een gelijkwaardige, vermoedelijk veelal conventionele tegenzet te pareren. Eenheden moesten hiertoe voldoen aan hoge eisen als paraatheid, mobiliteit, veelzijdige gevechtvaardigheid, en inzetbaarheid onafhankelijk van havens en vliegvelden. Het Korps Mariniers leek in veel opzichten aan deze eisen te voldoen.

Situatie Korps Mariniers midden jaren zestig: op zoek naar een nieuwe kerntaak

De Nederlandse zeesoldaten verkeerden na de overdracht van Nederlands Nieuw-Guinea najaar 1962 in een minder voordelige positie. Hun eerdere grote overzeese expeditionaire taak was hiermee namelijk komen te vervallen.

Het bestaansrecht van het Korps werd naast verantwoordelijkheden in de West en een bewakingsrol in Nederland, vooral opgehangen aan een stand-by aanbod aan de VN in 1963 van 300 man, dat in 1965 verruimd werd tot 600 man. Een NAVO-taak kenden de mariniers evenwel in die jaren niet.¹ Hierin kwam aldaar verandering.

Vanaf 1965 kwam het tot bondgenootschappelijke *contingency* studies voor het toenemend bedreigde Noord-Noorwegen. Op aandringen van Oslo studeerde *Supreme Allied Commander Europe* (SACEUR) op versterking van de maritieme component aan de *Allied Command Europe Mobile Force*, met onder meer een amfibisch bataljon. Hoewel de gedachten in dezen aanvankelijk uitgingen naar een omvangrijke strijdmacht van het US *Marine Corps* (USMC), bleek dat deze slechts na vier tot acht weken acte de présence kon geven. SACEUR legde hierop lidstaten de vraag voor of er naast de *assigned forces* verdere eenheden beschikbaar waren. Ondanks een Noorse suggestie het Korps Mariniers hiervoor te bestemmen, reageerde de Koninklijke Marine (KM) in eerste instantie voorzichtig, onder ander met het oog op mariniersverplichtingen in het Caribisch Gebied. Nadat bleek dat in oorlogstijd versterking van de West via de lucht twijfelachtig was, moest bij een dergelijke conflictsituatie naar een andere taak voor de zeesoldaten worden omgekeken. Gelet op de bestaande NAVO-wens bij internationale spanningen op de flanken van het bondgenootschappelijk territorium terug te kunnen grijpen op mobiele maritieme eenheden, kwamen hiervoor alsnog de Nederlandse mariniers in beeld. Overleg met de Amerikaanse *Supreme Allied Commander Atlantic* (SACLANT) leerde chef Marinestaf (CMS) VADM A.H.J. van der Schatte Olivier dat de verdragsorganisatie deze inbreng zeer zou waarderen. SACLANT noteerde alvast 'in potlood' voor de eerste formatie van de nieuwe *Maritime Contingency Force Atlantic* (MARCONFORLANT), de deelname van een contingent Nederlandse mariniers. Deze commitment kon worden geformaliseerd zodra hun vervoersvraagstuk was opgelost; de KM beschikte naast

< Militairen van het Korps Mariniers na hun transport met Britse Westland Wessex helikopters tijdens oefening *Strong Express* 1972 (foto: collectie NIMH)

Compagnie Qua Patet Orbis nummer 1, in mei 1965 aangetreden in Stonehouse Barracks, Plymouth, voor inspectie door Major General F.N. Grant, Commanding Officer *Royal Marines* Plymouth Group (foto: collectie NIMH)

de grotendeels voor vlootbevoorrading bestemde Hr.Ms. *Poolster* namelijk niet over transportcapaciteit.²

De *Royal Marines*: in hetzelfde schuitje?

De Britten zagen zich vanaf midden jaren zestig door onder meer budgettenbeperkingen gedwongen om eigen militaire verplichtingen ten Oosten van Suez af te bouwen en focusten hun krijgsmacht-inspanningen grotendeels op de NAVO-defensie. Vooral de expeditionaire *Royal Marines* werden het kind van de rekening van dit beleid.

'Voor de Royal Navy en -Marines werd duidelijk dat een taak op de NAVO-noordflank een sterke troefkaart was'

Deze op expeditionair optreden ingerichte eenheid (met bijkomende transportmiddelen als Commandocarriers, Landing Platform Docks (LPD's) en helikopters) belandde hiermee de facto in een vergelijkbare situatie als het Nederlandse Korps Mariniers na 1962.³ Op zoek naar een nieuwe hoofdtaak etaleerden de amfibische eenheden van de *Royal Navy* zich voor het eerst grootschalig in een NAVO-rol tijdens omvangrijke oefeningen in de zomer van 1968. Hierin moesten veelal Europese contingenten versterkingen landen alvorens omvangrijke Amerikaanse eenheden van de *Striking Fleet Atlantic* arriveerden. Commandocarriers als HMS *Bulwark*, uitgerust met LCA's en Westland Wessex helikopters in een transportrol en de gloednieuwe LPD's HMS *Fearless* en *Intrepid*, waren, met uiteraard geëmbarkeerde Britse mariniers, hierna aangewezen voor inzet op de flanken van het bondgenootschappelijke gebied. Naast de Middellandse Zee betrof dit vooral de Noordflank.⁴

Verdere reducties van het Britse defensiebudget beïnvloedden vervolgens de inzet van de *Royal Marines* in voornoemd inzetgebied. 41 *Commando* zou bij terugtrekking vanaf Malta worden opgeheven, waarmee de amfibische slagkracht van het Verenigd Koninkrijk wat betreft infanterie afnam. Niettemin werd 3rd *Commando Brigade* met haar helikoper- en overige zware ondersteuning ongemoeid gelaten, waarbij een flink deel van deze strijdmacht zich richtte op arctische training en inzet in Noor-

wegen. Voor de *Royal Navy* en *-marines* werd duidelijk dat een taak op de NAVO-Noordflank een sterke troefkaart was om binnen het *Ministry of Defence* (MOD) en bovenal tegenover de regering in Londen het bestaan van deze slagkracht te kunnen rechtvaardigen. Gelet op de te verwachten zware Sovjet-Russische tegenstand betwijfelde menigeen evenwel of *3rd Commando Brigade* in dezen *opposed landings* zou gaan uitvoeren. De *Royal Marines* konden daarom heel wel leven met een meer op 'pre-inforcement' geënte crisisbeheersingsgrol voorafgaand aan mogelijke (Amerikaanse) versterkingen, dan een klassieke 're-inforcement' rol.⁵

Ontluikende liefde

De Nederlandse marineleiding bezag deze ontwikkeling aan de ander zijde van de Noordzee met belangstelling. De Admiraliteitsraad (AR) in Den Haag bediscussieerde al enige jaren de mogelijkheid eigen vlootvernieuwing en handhaving van een kwalitatief en kwantitatief op zijn taak berekende KM te borgen dankzij toenemende samenwerking met de hen al vanaf WOII vertrouwde *Royal Navy*.⁶ Staatssecretaris van Marine VADM b.d. A. van Es gaf daarom groen licht om bij de eerstvolgende oefening van de *Royal Marines* in Noorwegen in 1969, eigen officieren van het Korps Mariniers als waarnemers mee te sturen. Zij moesten tevens in Noorwegen gegevens verzamelen voor eventuele inzet van Nederlandse zeesoldaten in dit gebied. Aanvang 1969 vroeg Van Es aan CMS VADM Jean Baptiste Maas bij SACLANT te informeren naar de achtergronden en eisen voor deelname aan een MARCONFORLANT. Spoedig hierna accordeerde de AR het beschikbaar stellen van mariniers voor deze *contingency force*. Maas intussen, zeer geporteerd van een nauw samengaan van de KM met de *Royal Navy*, hoopte vurig dat een geïntegreerd optreden met de Britse mariniers mogelijk was.⁷

Welnu, in 1965 was al een start gemaakt met het in het Verenigd Koninkrijk oefenen van het Korps met de *Royal Marines*. De uitbreiding van het aantal eenheden van de eigen mariniers dat door Nederland aan de Verenigde Naties ter beschikking werd gesteld, had tot gevolg dat training en oefeningen op dit vlak werden uitgebreid. Zeker waar het de parate compagnie Qua Pater Orbis nummer 1 betrof. Deze oefende voor dergelijke inzet in mei 1965 twee weken in het zuiden van Groot-Brittannië met eenheden van de *Royal Marines*. Het was de eerste keer sinds de jaren veertig dat een groot marinierscontingent met Britse collega's in het veld te vinden was.⁸ Het werd de prelude van frequentere en intensieve onderlinge contacten. In mei 1966 vormden Britse en Nederlandse mariniers een *Combined Force* die in Noord-Duitsland oefende tegen een legereenheid van de *Bundeswehr*. In hetzelfde jaar trok de parate marinierseenheid QPO 1 in het Verenigd Koninkrijk op met de *Royal Marines*, en bracht *O Compagny*, *43 Commando* een tegenbezoek waarbij het met twee Nederlandse marinierscompagnieën een bataljonsoefening doorliep op de Veluwe.⁹ Het *Jaarboek van de Koninklijke Marine 1968* sprak dat jaar inzake een meerdaagse gezamenlijke oefening met *Echo Compagny*, *41 Commando* nabij de Van Braam Houckgeestkazerne al over 'het langzamerhand traditioneel geworden contact met de *Royal Marines*'. Hierbij was voor het eerst 'integratie der eenheden tot op het pelotonsniveau doorgevoerd

[waarbij] elk der drie compagnieën uit Engelse en Nederlandse mariniers bestond'.¹⁰ Kortom: de koninklijke route voor een vergaand nauwere samenwerking tussen beide korpsen mariniers leek hiermee te worden bewandeld.

Opmars naar een officieel samengaan: inbedding in MARCONFORLANT en oefening *Strong Express*

Het groene licht in 1969 inzake het beschikbaar stellen van mariniers voor een MARCONFORLANT, betekende tevens een Nederlands streven naar een zo nauw mogelijke samenwerking met de *Royal Marines* door wederzijds gebruik van oefenfaciliteiten, gezamenlijke oefening en uitwisseling van personeel. Staatsecretaris Van Es benadrukte hierbij dat het korps qua organisatie en logistiek zo veel als mogelijk in lijn diende te komen met die van hun Britse tegenhanger. Na een reorganisatie kwam er een Amfibische Gevechtsgroep (AG) met een omvang van ruim 780 man. Wat betreft de verzorging greep deze terug op het hogere logistieke echelon van de Britten. Met Noorwegen kwam het gelet op arctische training tot de nodige afspraken.¹¹

De hierop in 1971 begonnen koudweertraining voor de betrokken mariniers kreeg in 1972 een vervolg. Een peloton van de VBHKAZ trapte het jaar toen af met een arctische training en verbleef hiertoe van medio januari tot medio maart in Noorwegen. Deze periode werd afgesloten met gezamenlijke oefeningen met Britse en Noorse eenheden. In juli 1972 vond op de Orkney Eilanden de oefening *Strength Trial* plaats, waarbij een QPO-contingent met 11^e infanteriecompagnie als kern deel uitmaakte van *3rd Commando Brigade*, *Royal Marines*. De manoeuvre begon met de inscheping van het Nederlandse contingent in Rotterdam aan boord van het *Landing Ship Logistics* RFA *Sir Galahad*. Na aankomst te Rosyth embarkeerde het op HMS *Fearless*, waarop deze mariniers in de dagen hierna vanaf dit LPD (nacht)landingen uitvoerden op de eilanden Hoy, Mainland en Rousay. Terug aan boord van de *Fearless* volgde een verticale liftoperatie naar de Commandocarrier HMS *Albion* die de mariniers terugbracht naar de Maasstad. Deze grootscheepse inzet, waarin logistiek en C2 voorop stond, leverde voor het Korps Mariniers vele *lessons learned* op.¹²

Strong Express 1972: geïntegreerd UK-NL mariniersoptreden

In het kader van de grootscheepse NAVO-oefening *Strong Express* kwam het medio september 1972 andermaal tot vergaand geïntegreerd optreden van Nederlandse en Britse mariniers. Er volgden hierbij diverse amfibische operaties. De voornaamste contingenten waren *6th Marine Amphibious Brigade*, USMC en *3rd Commando Brigade*, *Royal Marines*, waarin opgenomen Qua Patet Orbis 1. De Nederlanders embarkeerden op 8 september in Hoek van Holland op HMS *Fearless* om zes dagen later te arriveren in de *Amphibious Objective Area*. Aldaar vonden met behulp van connectoren als Westland Wessex- en Sea King helikopters alsook *Landing Craft Medium*, *Vehicle* en *Personnel*, *deterrent landings* plaats bij het Ofoten Schiereiland zoals in Fort Meløyvær en het meer oostelijk gelegen Sørreisa. Deze raids werden doorgevoerd in samenwerking met een compagnie *Royal Marines* die tevoren dankzij landingsvaartuigen was 'geïnfiltreerd'. Na de verove-

Landing Platform Dock HMS *Fearless* (foto: Wikipedia)

'Met Strong Express 1972 beoogden zowel Nederlanders als Britten gezamenlijke ervaring op te doen met operaties, die nog voor het uitbreken van vijandelijkheden op de Noordflank een potentiële agressor dienden af te schrikken'

ring van het landingshoofd Sørreisa werd QPO 1 op D+1 per helikopter naar een verder landinwaarts gelegen locatie overgebracht waar ze een grendelstelling innam. Tot D+3 (23 september) nam het deze positie in en legde het hinderlagen, om vervolgens te embarkeren op de *Fearless* en huiswaarts te keren. Het voorgaande type inzet roept daarbij – vermoedelijk niet toevallig – echo's op van FLI-TOPS als voorgestaan door het huidige Korps Mariniers en de Britse *Royal Marines*.¹³

Naar een MOU

Met voornoemde oefening beoogden zowel Nederlanders als Britten gezamenlijke ervaring op te doen met operaties die nog voor het uitbreken van vijandelijkheden op de Noordflank een potentiële agressor dienden af te schrikken. Ze doordrongen daarbij de leiding van zowel de Koninklijke Marine als die van de *Royal Navy* des

te meer van het feit, dat verdere integratie van beide korpsen mariniers gewenst was. Eerder dat jaar was het al tot eerste binationale besprekingen inzake samenwerking op operationeel en logistiek gebied gekomen, om zo deelname van eenheden van het Korps Mariniers aan de *Maritime Contingency Force Atlantic* te kunnen verwezenlijken. Naast chef-staf KOLMARNIS Adriaan Lamers was hierbij zijn KIM-jaargenoot, souschef Marinestaf KTZ Niek Delfos betrokken. Naar zeggen van de laatste leefde bij de Britten het besef dat zij, gelet op verdergaande eigen inkrimpingen wat betreft zeesoldaten, met de LPD's HMS *Fearless* en HMS *Intrepid* 'wel kleppen maar te weinig mariniers' hadden. Beide Nederlandse officieren voerden ook overleg op het *Office of the Second Seaford* met onder meer Colonel General Staff to the Commandant General *Royal Marines* David Alexander, die opriep zo snel mogelijk tot een MOU te komen onder het motto 'geen gezeur over geld, dat regelen we later wel'. Los van steun voor dit streven door CMS Maas, kreeg dit voornemen later vooral sterke bijval van Lamers nadat hij Korpscommandant was (1973-1977).¹⁴

Organisatiestructuur, bewapening en uitrusting van de betrokken operationele eenheden werden intussen vergeleken met die van de *Royal Marines*. De conclusie luidde dat deze gestaag meer in het verlengde moesten komen te liggen met die van de Britse tegenhanger, de jonge koudweercampagnie inclusief, om zo een optimaal functioneren van de Nederlanders binnen de gevechtsorganisatie van de *Royal Marines* te bewerkstelligen. De commando-organisatie van de Britten baseerde zich op beschikbare amfibische liftcapaciteit (*sea- en vertical*) waar eenheden van het Korps Mariniers eveneens gebruik van zouden maken. De helikopter had in deze amfibische lift een belangrijke rol en dit transportmiddel woog derhalve mee in een te voorziene nieuwe Nederlandse mariniersorganisatie. Verder kwam het tot bilaterale besprekingen wat betreft het opleiden van bepaalde categorieën zeesoldaten in Groot-Brittannië.¹⁵

In september 1972 formaliseerde de politieke leiding in Den Haag de samenwerking met de *Royal Marines* en meldde dit bij SACLANT. Het concept voorzag erin dat een AG in nauwe samenwerking met *3rd Commando Brigade, Royal Marines* als *Immediate Reaction Force* een taak kreeg voor operaties op de NAVO-flanken. Wanneer de situatie op de Antillen dit toeliet kon er versterking komen van een tweede Gevechtsgroep. Verder kwam het tot integratie van een marinierscompagnie – de Whiskey Company – in *45 Commando, Royal Marines* voor winter-operaties op de

'Het korps had vanaf aanvang jaren zeventig veel voordeel van de logistiek-materiële steun van de Royal Navy en de Royal Marines'

Noordflank.¹⁶ Dit alles, met inbegrip van geleidelijke aanpassing aan Britse organisatie en materieel, stond voorop in een beleidsnota van het Korps als uitbracht in februari 1973. Gelet op specifieke nationale aspecten was overigens het nuchtere uitgangspunt bij dit afstemmen op de Britse mariniers: 'similar but not identical'.¹⁷

Op 9 mei 1973 kwam het tot ondertekening tussen de Britse en Nederlandse regering van een MOU over de samenwerking tussen beide korpsen mariniers. Dit samengaan leidde officieel tot de nu jubilerende UKNLAF. De overeenkomst kende overigens wel de voorwaarde dat transport van eenheden van het Korps Mariniers alleen kon plaatsvinden indien de *Royal Navy* hiertoe over voldoende scheepsruimte beschikte. Met het in latere jaren uitfasen van de grotere Britse schepen zou dat tot toenemende druk op Nederland leiden zelf amfibische liftcapaciteit te verwerven, met uiteindelijk in 1998 het in dienst komen van de LPD Zr.Ms. *Rotterdam* als resultaat.

Conclusie

Diverse ontwikkelingen beïnvloedden de ontwikkeling om te komen tot een UKNLAF. Allereerst was daar de groeiende (maritieme) dreiging van Sovjet-Rusland voor de NAVO-Noordflank en dan vooral Noorwegen, waardoor het bondgenootschap voor dit gebied parate, mobiele, flexibele versterkingen zocht ten tijde van crisis en de aanvangsfase van een oorlog. Verder woog de geallieerde strategie *Flexible Response* van 1967 mee, die crisisbeheersing voorstond en waarbij op gelijkaardige wijze snel op agressie moest worden gereageerd. Het na het Nederlandse vertrek uit Nieuw-Guinea welhaast 'werkeloze' Korps Mariniers leek in velerlei opzicht binnen deze strategie op de NAVO-Noordflank een taak te kunnen hebben, maar het ontbrak aan nationale *sea- en vertical lift* capaciteit. De Britten die in hetzelfde tijdsbestek hun wereldwijde expeditionaire verplichtingen afschaalden, zochten eveneens een nieuwe (NAVO)taak voor hun *Royal Marines* maar beschikten (nog) wel over deze transportmiddelen. De omstandigheden, maar ook lopende goede

SECRET

MEMORANDUM OF UNDERSTANDING BETWEEN THE NETHERLANDS MINISTRY
OF DEFENCE AND THE UNITED KINGDOM MINISTRY OF DEFENCE

1. It is the desire of the Netherlands Ministry of Defence and of the United Kingdom Ministry of Defence that the Royal Netherlands Marine Corps should co-operate closely with the United Kingdom Corps of Royal Marines and that elements of the Royal Netherlands Marine Corps should concentrate with elements of the United Kingdom Corps of Royal Marines prior to deployment in accordance with NATO plans. This Memorandum of Understanding sets out the main principles governing the command, control, operation and administration of Royal Netherlands Marine Corps personnel when deployed with the United Kingdom Corps of Royal Marines.
2. Any problem not specifically covered by this Memorandum of Understanding will be settled by consultation between the UK and Netherlands Ministries of Defence.

IMPLEMENTATION

3. This Memorandum of Understanding will take effect from 9 May 1973.
4. In emergency the Memorandum of Understanding may be terminated by either party without notice; but both parties undertake to use their best endeavours to avoid premature termination and to mitigate the consequences should such termination nevertheless become necessary.
5. Notwithstanding the provision of paragraph 4 these arrangements may be terminated by 6 months notice on either side.

CIRCUMSTANCES UNDER WHICH ROYAL NETHERLANDS MARINE CORPS MIGHT BE REQUIRED TO
CONCENTRATE WITH UK AMPHIBIOUS FORCES

6. It is envisaged that one Mountain and Arctic Warfare (M and AW) trained company of the RNLMC will concentrate with 45 Commando Group primarily for operations on the northern flank of NATO. In addition, one Royal Netherlands Marine Corps Amphibious Combat Group (ACG), trained for operations in temperate climates only, will, in time of tension, concentrate in the UK, if circumstances permit, for operations with 3 Commando Brigade Royal Marines as an immediate reaction force for the flanks of NATO. Reinforcements for the ACG will be provided by personnel of a second Netherlands Amphibious Combat Group, part of which is stationed in the Netherlands Antilles, if national commitments permit.
7. Concentration under the above circumstances will be subject to the consent at the time of both the United Kingdom Ministry of Defence and the Netherlands Ministry of Defence (Navy).

MOVEMENT OF ROYAL NETHERLANDS MARINE CORPS TO UNITED KINGDOM AND SUBSEQUENT DEPLOYMENT

8. The movement of RNLMC units to the United Kingdom will be a Netherlands responsibility. The Royal Marines will be responsible for making arrangements as necessary within the United Kingdom.
9. Due to the shortage of UK Amphibious and Support shipping, the UK cannot guarantee to provide an amphibious lift for Netherlands personnel and War Maintenance Reserves (WMR) in all circumstances. In pre-planned exercises this should be possible, but in time of tension or war it will normally be necessary for extra shipping to be provided, or for RNLMC units to be deployed at a later stage than UK Commando Forces.

SECRET

SECRET

- a. any claim made against the British Crown by any person whatsoever in respect of injury or loss which may occur in the course of or in connection with the said services however such injury or loss may be caused;
- c. any payment which may be made by the British Crown by way of indemnity (whether or not in pursuance of a legal obligation) to any officer or servant of the British Crown against whom any such claim as aforesaid may be made by any person whatsoever.

21. Except as above, the claims provisions of the NATO Status of Forces Agreement (Article VIII) will apply generally to claims arising out of arrangements made under this Understanding.

Signed this ninth day of May 1973

for the Netherlands Ministry
of Defence (Navy)

for the United Kingdom Ministry
of Defence

Het originele
UKNLAF
Memorandum of
Understanding
(Nationaal Archief)

onderlinge contacten en vertrouwen, brachten beide marines en hun korpsen mariniers zo samen om tot een MOU inzake een UKNLAF te komen.

Het Korps had vanaf aanvang jaren zeventig veel voordeel van de logistiek-materiële steun van de *Royal Navy* en *Royal Marines*. Liftcapaciteit en helikoptersteun werden veelal kosteloos ontvangen, evenals vuursteun, verbindingen en verdere transportvormen. Ook waar het doctrine, opleiding en oefeningen aangaat greep het Nederlandse korps met zijn allengs steeds Britsere uitrusting dankbaar terug op de *Royal Navy/Marines*-organisatie. De laatste verwezen intern MOD alsook bij de eigen politieke leiding graag naar deze succesvolle samenwerking om heavy lift capaciteit te verantwoorden, alsook om ze als schoolvoorbeeld van efficiënte NAVO-samenwerking te etaleren. Daarnaast leerden en profiteerden zij van hun kant van de groeiende professionaliteit, en de traditionele *can do*-mentaliteit en improvisatievermogen van de Nederlandse zeesoldaten.

Dr. A.J. (Anselm) van der Peet is senior wetenschappelijk onderzoeker bij het Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH) te Den Haag.

Noten

- 1 Anselm J. van der Peet, *Out-of-area. De KM en multinationale vlootoperaties 1945-2001* (Franeker 2016) 56-59.
- 2 D.C.L. Schoonoord, *Pugno Pro Patria. De KM tijdens de Koude Oorlog* (Franeker 2012) 196-197.
- 3 G. Teitler en C. Homan (red.), *Het Korps Mariniers 1942-heden* (Amsterdam 1985) 67.
- 4 Eric Grove, *Vanguard to Trident. British Naval Policy since World War II* (Annapolis 1987) 296-297.
- 5 Grove, *Vanguard to Trident*, 322-323.
- 6 Anselm van der Peet, 'Back to the future. Discussies bij defensenota's en vlootplannen 1962-1970 als inspiratiebron voor hedendaags maritiem-strategisch debat over een toekomst-bestendige KM', *Marineblad* 133, 2 (2023) 22-29, aldaar 24-25, 28.
- 7 Schoonoord, *Pugno Pro Patria*, 197.
- 8 *Jaarboek van de Koninklijke Marine* (JBKM) 1965 ('s-Gravenhage 1966) 169-170.
- 9 JBJM 1966 ('s-Gravenhage 1967) 162.
- 10 JBJM 1968 ('s-Gravenhage 1969) 120-121.
- 11 Schoonoord, *Pugno Pro Patria*, 197-198.
- 12 JBJM 1972 ('s-Gravenhage 1973) 223-224.
- 13 Idem, 225-228. De *Sir Galahad* werd in 1982 tijdens de Falklandoorlog tot zinken gebracht met een groot verlies aan mensenlevens.
- 14 Tel. Interview auteur met KTZ b.d. N. Delfos, 21-4-2023.
- 15 JBJM 1972, 225-228.
- 16 Schoonoord, *Pugno Pro Patria*, 197.
- 17 JBJM 1973 ('s-Gravenhage 1974) 198.

CARTOON

Old friends, new opportunities

Viering van de Brits-Nederlandse relatie
tijdens de Nelson & De Ruyter lezing 2023

KTZ Gerrit Nijenhuis heet alle aanwezigen welkom (foto: Ministerie van Buitenlandse zaken)

De Nederlandse ambassade te Londen organiseerde op woensdag 29 maart 2023 de Nelson & de Ruyter lezing. Het monumentale Queen's House, onderdeel van het Old Royal Naval College te Greenwich, vormde het decor van een avond waarop de onlosmakelijke maritiem-militaire betrekkingen tussen Nederland en het Verenigd Koninkrijk werden gevierd. In dit artikel blikken we terug op deze bijzondere avond en de 'key takeaways' uit enkele boeiende lezingen.

Het onderwerp blijkt welhaast perfect getimed: een historische blik op de grootschalige amfibische operatie die voorafging aan de *Glorious Revolution* (1688-89) en het huidig gecombineerd optreden van het Korps Mariniers en de Britse *Royal Marines* in de UK/NL *Amphibious Force*, dat dit voorjaar haar 50-jarig jubileum viert. Waar in de 17e eeuw de relatie gesmeed was in kanonijzer, is deze vandaag de dag te vinden in de meest voorbeeldige militaire samenwerking tussen NAVO-lidstaten.

Defensieattaché en initiatiefnemer kapitein-ter-zee Gerrit Nijenhuis ving het symposium aan met de belofte aan de aanwezige Admiral *Royal Navy* Sir Ben Key de Tocht naar Chatham (1667) niet al te nadrukkelijk te noemen. Een glimlach op het gezicht van de *First Sea Lord* en de tevens aanwezige vice-admiraal René Tas. Slechts een half

uur later werd Chatham goedlachs gedefinieerd als een knap staaltje Nederlandse amfibische doctrine en een generale repetitie voor de landing van Stadhouder Willem III bij Torbay op 15 november 1688.² De toon was gezet.

Een machtige apotheose

Het slagen van de *Glorious Revolution* is volgens dr. David Davies eenvoudigweg te verklaren door de succesvolle landing van de Nederlandse invasiemacht. Davies, voorzitter van de *Society for Nautical Research* en gelauwerd maritiem-historicus, noemt de landing 'een buitengewoon gedurfde amfibische operatie die plaatsvond in een seizoen waarbij menig admiraal de mogelijkheid daartoe nihil achtte'. Hoofdvraag in Davies' lezing is hoe Willem III en zijn Welshe admiraal Arthur Herbert de Engelse kust kon bereiken, zonder dat de *Royal Navy* ook maar één schot afvuurde. De Engelse koning James II was im-

mers op de hoogte van de op handen zijnde expeditie; hij beschikte in de Nederlandse havens over een uitgebreid en goed geïnformeerd netwerk van spionnen. Een grote hoeveelheid informatie wist het hof te bereiken, hoezeer de analyse en interpretatie ervan tekortschoot – volgens Davies onder andere door toedoen van de incompetent Engelse ambassadeur markies d'Albeville.³

Bovendien was het verzamelen van een invasievloot onmogelijk geheim te houden: 'Het moet een spectaculair gezicht zijn geweest voor de menigte die toekeek vanaf de havenpier van Hellevoetsluis', zo schetst directeur NIMH Ben Schoenmaker in zijn lezing over de motieven van Willem III om tot zo'n gedurfde expeditie te komen. 'Bijzonder indrukwekkend waren de 49 fregatten, elk uitgerust met 45 kanons. Daarnaast vervoerden diverse transportschepen ruim 12.000 infanteriesoldaten, 1.000 cavaleristen en evenzoveel paarden; 60 platbodems dienden als landingsvaartuigen. Ook logistieke middelen zoals voedsel, water, bier, haver, artilleriestukken en andere wapens, munitie en zelfs een printpers werden ingeladen.' In totaal lagen zo'n 400 schepen langs de Nederlandse kust.

Na een eerdere mislukte poging eind oktober, zette Willem op 12 november 1688 koers naar het Engelse vissersdorpje Brixham in het zuidwestelijk gelegen district van Exeter. Hiermee wist hij de grootste concentratie van de Britse vloot te omzeilen, die gepositioneerd lag ten noorden van de Theems-monding in een gebied genaamd Gunfleet Sands. De Gunfleet was een prima plek bij een zuidwesterlijke wind, en bracht de Britten het voordeel bij een naar de oostkust uitvarende invasievloot. Volgens Davies was deze keuze echter het resultaat van besluiteloosheid en eindeloze bemoeienis van James II met de plannen van zijn admiraals: 'Reden om aan te nemen dat hier de invasie plaats ging vinden lag alleen in de ervaring van twintig jaar eerder, toen Michiel de Ruyter via deze route zijn operaties bij Chatham en Harwich uitvoerde.'⁴

Inzake de positionering van de Britse vloot hoopten zowel Willem III als ADM Herbert op mogelijke samenzweringen onder Britse marineofficieren, die eerder aan de zijde van laatstgenoemde hadden gevochten en een groeiende afkeer tegen de Katholieke agenda van hun koning kregen. Het vooruitzicht op slecht weer maakte dat koning James II en zijn admiraal, legerofficier George Legge, pas in actie kwamen toen de invasievloot al enige tijd op weg was. Een noordoostelijke wind, al snel de 'Protestantse wind'

'Inzake de positionering van de Britse vloot hoopten zowel Willem III als ADM Herbert op mogelijke samenzweringen onder Britse marineofficieren'

genoemd, legde de Britse vloot klem in de monding terwijl de Nederlandse expeditie ongeslagen koers kon zetten naar Torbay. Kort nadat ADM Legge zijn vloot eindelijk naar zee bracht, zetten Willem III en zijn vrouw Mary Stuart voet aan land.

Reflectie

Met de succesvolle amfibische operatie van 1688 liet Nederland zich gelden als een van de fijnste maritieme grootmachten ter wereld. Schoenmaker: '1688 was een groot succes voor Willem III. Hij ondernam – in de woorden van historicus Jonathan Israel – "een van de meest indrukwekkende organisatorische prestaties van een regime in de vroegmoderne tijd"'. Het betrof tevens een keerpunt in de Britse constitutionele geschiedenis, waarbij de basis werd gelegd voor haar fenomenale groei in de komende eeuwen. Samen met de Republiek beperkte zij aanvang 18^e eeuw het Franse expansionisme op het Europese continent, 'maar', geeft Schoenmaker toe, 'tijdens deze lange

De campagne van Willem III van Hellevoetsluis naar London (cartografie: E. van Oosten | NIMH)

en dure oorlogen deed zich een machtsverschuiving op de Noordzee voor waarbij de Republiek langzaam maar zeker afzakte naar een ondergeschikte rol.' Terwijl de lage landen zich meer en meer moest richten op continentale verdediging, namen de maritieme krachten van Groot-Brittannië toe. Toen in 1713 de Vrede van Utrecht werd getekend was duidelijk dat 'de dagen van De Ruyter lang verleden tijd waren en de *Royal Navy* zichzelf aan de wereld had voorgesteld'.

In deze ommezwaai zien we een belangrijke pijler van de Britse maritieme geschiedschrijving. Britse historici deinen er niet voor terug om juist historische dieptepunten te gebruiken voor reflectie. In een cultuur waar grote militairen overwinningen van uitzonderlijke symbolische waarde zijn, zowel in de lesboeken als in het materieel erfgoed, blijkt men bijzonder goed in staat om het eigen verleden een spiegel voor te houden. Hoofd Collecties van Het Scheepvaartmuseum Jeroen van der Vliet liet eerder in een interview met *Marineblad* weten dat zijn collega's van het National Maritime Museum een verrijking van de maritieme historie zien in de verhalen van verlies.⁵ Het (tijdelijk) in 2012 in ontvangst nemen van de beroemde spiegel van de *Royal Charles* door een Nederlands marineschip uit te nodigen de Theems op te varen, alsook het

350-jarig jubileum van de Tocht naar Chatham in 2016 zijn bij uitstek voorbeelden van dit reflecterend vermogen. Hoe vernederend het voor de Engelsen ook mocht zijn, de *Raid on the Medway* en de succesvolle amfibische operatie bij Torbay vormen de genesis van een periode van grootse Engelse maritieme successen. De bereidwilligheid om deze episodes te herdenken laat zien dat veel te leren valt uit de *battles lost*.

Lessons learned

Als we dan reflecteren op de campagne van 1688, welke conclusies kunnen we daaruit trekken? Brigadier *Royal Marines* Mark Totten, projectleider *Future Commando Force*,⁶ ziet drie belangrijke kenmerken. Allereerst het belang van amfibische operaties in het kader van *power projection* en expeditionair optreden: 'Willem III mocht toentertijd weinig andere middelen tot zijn beschikking hebben, maar de mogelijkheid om *sealines of communication* te handhaven en zijn manschappen daar te plaatsen waar hij ze nodig had blijft essentieel wanneer wij in crises snel willen acteren en onze beslismakers effectieve militaire opties willen geven voor inzet in het Europese theater en daarbuiten.' De vrijheid die strategische mobiliteit in internationale wateren geeft en de invloed op operaties ter land maakt van maritieme eenheden een belangrijk

Een Britse Merlin helikopter wordt ingezet tijdens oefeningen in Noorwegen ter ondersteuning van *Future Commando Force*-operaties, maart 2022 (foto: Des Wade | UK Ministry of Defence)

D-NIMH Ben Schoenmaker: 'ADM Arthur Herbert's verregaande kennis van de Engelse territoriale wateren was van grote waarde' (foto: Ministerie van Buitenlandse Zaken)

instrument voor een strategie van *denial*. 'Afschrikking is niet alleen de dreiging van geweld, maar ook het ontnemen van de gelegenheid daartoe', aldus de brigadier.

Ten tweede doet het door Willem III toepassen van *combined arms* tijdens zijn militaire campagne tegen de Engelse kroon ons herinneren aan het belang om de huidige domeinen van land, lucht, zee, cyber en space versneld en in toenemende mate op tactisch niveau te integreren ten einde een gewenst militair effect te behalen. Dit is uiteraard makkelijker gezegd dan gedaan en de uitdaging ligt vooral in het afstemmen van informatiestromen tussen deze domeinen. Lastig genoeg voor de eigen krijgsmacht, laat staan binnen de interoperabiliteit van NAVO-lidstaten. Totten stelt daarbij de vraag hoe we nieuwe concepten in het gebruik van drones en data kunnen uitwerken en ontwikkelen, zonder afbreuk te doen aan de fundamentele Westerse aanpak van gecombineerd opereren.

Ten slotte blijft campagnevoering nog altijd een boeiend instrument om publieke opinie alsook de perceptie van een conflict te beïnvloeden. Een 'choreografie van machtsmiddelen', zoals Totten het noemt. Het is een illusie dat informatie alleen in het militaire domein gebruikt wordt voor operationele doelstellingen: 'Willem III begon zijn campagne al lange tijd voor de amfibische operatie bij Torbay, zij het voornamelijk in politieke zin.' Na de landing bij Torbay werd de printpers direct ingezet voor het winnen van de '*hearts and minds*', tot groot succes. Willem werd niet neergezet als een bezetter, maar als een bevrijder. Gevechtskracht behelst uiteindelijk een combinatie van effecten op het slagveld en daarbuiten: 'Wendbaarheid, snelheid, precisie, deceptie en integratie moeten centraal staan in onze gezamenlijke *force design*.'

'Het maritiem-strategisch partnerschap in de vorm van de UK/NL *Amphibious Force* is toonaangevend'. Afgebeeld Nederlandse en Britse mariniers bij een oefening in 2013 (foto: Cees Baardman)

'Gevechtskracht behelst uiteindelijk een combinatie van effecten op het slagveld en daarbuiten'

Strategische winterslaap

Na een aantal decennia met een focus op crisisbeheersingsoperaties en humanitaire hulpverlening, ziet kolonel der mariniers Ivo Moerman in de recente Russische agressie en toenemende Chinese assertiviteit twee belangrijke factoren in de strategische heroriëntatie van de Koninklijke Marine. Nederland besluit met de Defensienota 2022 tot een significante toename in financiële middelen, waarmee geïnvesteerd kan worden in de uitbreiding van bestaande en ontwikkeling van nieuwe capaciteiten. In de afsluitende lezing van het symposium wijdt Moerman, hoofd Strategie en Advies bij CZSK, verder uit over de transformatie die het Korps Mariniers ondergaat. Met het eerder in deze speciale editie vermelde *Future Littoral Operating Concept* stuurt het

Korps Mariniers aan op schaalbare, lichtere en daarmee mobielere eenheden, ondersteund vanuit zee. Doel hiervan is, naast het streven naar een kleinere logistieke 'footprint', het openen van een *theatre of operations*, waarbinnen coalitiepartners ook hun eenheden effectief in kunnen zetten. 'Voor deze transitie naar de marine van de toekomst zijn strategische maritieme partnerschappen en internationale militaire samenwerking cruciaal', zo vervolgt Moerman. 'Met name in het maritieme domein waar integratie een belangrijk onderdeel van toekomstige expeditionaire operaties vormt'. Onderdeel van beschreven transitie behelst een investering in snellere landingsvaartuigen, lichtere voertuigen, robuuste *command & control*, mobiele luchtverdediging, elektronische oorlogvoering en inzet van onbemande systemen.

Het maritiem-strategisch partnerschap in de vorm van de UK/NL *Amphibious Force* is bij dit expeditionair optreden toonaangevend. Hoewel de interoperabiliteit van het Korps Mariniers en de *Royal Marines* in de jaren na de val van de Berlijnse Muur en de opheffing van het Warschaupact stagneerde, ziet Moerman de samenwerking anno 2023 als 'lichtjaren voor op de rest'. Ook de samenwerking binnen de Tri-Marine-Corps (UK/NL tezamen met het US *Marine Corps*), zorgt voor hernieuwde focus op afschrikking en oorlogvoering: 'We organiseren wargames en tabletop-oefeningen om nieuwe operationele concepten te bespreken en te toetsen. Hierbij identificeren we mogelijkheden voor verdere integratie.' Moerman ziet voor de nabije toekomst dan ook veel voordeel in deze verregaande samenwerking: 'Ik ben ervan overtuigd dat deze samenwerking ons helpt om gereed te staan voor wereldwijde inzet, geloofwaardige afschrikking en – als het nodig is – te vechten om te winnen!'

Ten slotte

Wat begon met een reflectie op de gebeurtenissen van 1688, eindigde tijdens de Nelson & de Ruyter-lezing met een vooruitblik op de verdere ontwikkeling van de Brits-Nederlandse samenwerking in de komende jaren. In de woorden van kolonel Moerman heeft de maritiem-militaire relatie 'ruim 300 jaar standgehouden en is vandaag de dag nog altijd hecht'. Van het eerste gecombineerde optreden bij de inname van Gibraltar in 1704, tot NAVO-oefening *Joint Viking* in Noorwegen van afgelopen maart. De UK/NL *Amphibious Force* is het schoolvoorbeeld, zowel tussen beide krijgsmachten onderling, als binnen de bredere NAVO-coalitie. Alle sprekers zijn het echter met elkaar eens dat er geenszins op de lauweren gerust kan worden. Innovatie in het militaire domein gaat razendsnel en met enorme stappen, zo ook het succesvol integreren ervan in gecombineerd optreden. Aansluitend op de lezing zal de samenwerking dit jaar op meer momenten centraal staan, waaronder een amfibische conferentie in Londen op 15 mei. Tijdens de Marinedagen zal het Britse amfibische schip HMS *Albion* in de haven van Den Helder afmeren en zullen beide ministers van Defensie het Memorandum of Understanding opnieuw ondertekenen.

Noten

- 1 Auteur dezes dankt KTZ G. Nijenhuis, KOLMARN I. Moerman en KLTZ P. Middelberg voor het meelesen.
- 2 Gregoriaanse kalender. De Engelsen dateren de landing bij Torbay op 5 november 1688.
- 3 Markies d'Albeville was in 1687 door koning James II naar Den Haag gestuurd als speciaal gezant. Zie ook: Mulder, L. (e.a.), *Agenten voor de koning. Engelse spionage tijdens het Rampjaar 1672-1673* (Zwolle 2022)
- 4 Davies doelt hier op de poging van De Ruyter om Landguard Fort in te nemen op 2 juli 1667. Met het innemen van deze strategische positie werd het makkelijker voor De Ruyter om een maritieme blokkade van Londen te bewerkstelligen alsook een aanval te plaatsen op Harwich. De slag liep op niets uit, maar staat met name bekend als de eerste confrontatie tussen het Korps Mariniers en de *Royal Marines*.
- 5 Naafs, B., 'Teeckenaer van de vloote', in: *Marineblad* 3 (maart 2022), p. 28.
- 6 *Future Commando Force* (FCF) is het moderniseringsconcept van de *Royal Marines*.

KOLMARNS Edwin Hofma EMSD

Amphibious Advisor Allied Maritime Command in Northwood, UK

Het *Allied Maritime Command* (MARCOM) in Northwood is het maritieme hoofdkwartier van de NAVO; 29 van de 31 NAVO-landen zijn hier vertegenwoordigd. Ongeveer twintig Nederlandse militairen, mijzelf inclusief, zijn hier dagelijks werkzaam. MARCOM coördineert de inzet en oefeningen van lidstaten en partnerlanden gedurende vrede, tijdens crisis en gedurende conflicten. Daarbij voert Northwood het bevel over maritieme NAVO-eenheden, waaronder de *Standing NATO Maritime Groups* (SNMG's). Nederland leverde vorig jaar nog de commandant en het vlaggenschip van zo'n SNMG.

'2023 is vanuit amfibisch oogpunt een bijzonder jaar'

Een veelvoud aan mijlpalen

functie bestond voornamelijk uit het lezen van relevante NAVO-documenten, een bezoek aan MARCOM, gesprekken met de *Senior National Representative* in Northwood en een bezoek aan Internationale Militaire staf in Brussel. Natuurlijk ontbraken gesprekken met NLMARFOR en Groepscommandant Operationele Eenheden Mariniers niet.

Daarnaast is 2023 vanuit Amfibisch oogpunt een bijzonder jaar, 50 jaar UK/NL *Amphibious Force* genereert enerverende maritieme bijeenkomsten, zowel in Nederland als hier in het VK. Recentelijk verzorgden de *Royal Marine Corps Band* en de Marinierskapel der Koninklijke Marine nog een weergaloos optreden in de Royal Albert Hall in London. Ook de door de Nederlandse ambassade geor-

3 - 2023 | MARINEBLAD 29

ganiseerde *Nelson & de Ruyter talks* in *Queen's House* in Greenwich was een inspirerende bijeenkomst. Nederlandse en Britse historici schetsten o.a. de 'amfibische operatie' waarbij William of Orange (getrouwd met Princess Mary) in 1688 met 'protestante wind' in de zeilen op de kust van Devon landde. De opmars naar Londen met ongeveer 20.000 troepen verliep zonder noemenswaardige incidenten en leidde datzelfde jaar nog tot de kroning van King William of Orange die samen met Queen Mary II de scepter zwaaide. Toen Korporaal adelpoort Hofma in 1988 met de KMJC-schip *Najade* meezeilde in een regatta ter ere van de '*William & Mary commemoration*' had hij nog niet zoveel notie van deze maritiem significante gebeurtenis. Naast maritieme geschiedenis was er meer die avond. Beide korpsen schetsten hun concepten van de toekomst, maar daarover later meer.

NATO Amphibious Leaders Expeditionary Symposium

Om mijn takenpakket te kunnen beschrijven is het nodig om het *NATO Amphibious Leaders Expeditionary Symposium* (NALES) te introduceren. De NAVO-ministeriële en *NATO-summit* in 2018 leidden tot de ontwikkeling van de zgn. *Reinforced Alliance Maritime Posture* (AMP). De beoogde maritieme versterking bevatte ook een amfibisch deel. NALES is daar een resultante van. Het doel van NALES is om de effectiviteit van geallieerde amfibische eenheden te vergroten. Zo stimuleert het de deelnemende landen om een multinationale brigade te vormen waarbij meerdere landen een amfibische taakgroep leveren die bestaat uit schepen, landingsvaartuigen, helikopters en marinierseenheden (ter grootte van een bataljon). Tijdens oefeningen zullen landen per toerbeurt het commando voeren over de Amfibische brigade. In 2022 is dit concept getest tijdens de oefening *Cold Response* in Noorwegen.

NALES bestaat uit een werkgroep en een *Delivery Board*. Commandant MARCOM is voorzitter hiervan. De *AMPHIB advisor* geeft invulling aan NALES door het leiden en organiseren van werkgroep bijeenkomsten en het voorbereiden van *Delivery Board* meetings. In de werkgroepen en *Delivery Board* zijn de volgende organisaties/commandanten vertegenwoordigd:

- Commander NATO Maritime Command
- Commander Joint Forces Command (Norfolk) & DCOM & COS
- Commander U.S. Marine Forces Europe / Africa
- CG United Kingdom Royal Marines & Commander UK Maritime Forces
- Commander French Maritime Forces
- Commander Italian Maritime Forces
- Commander Spanish Maritime Forces
- Commander Netherlands Maritime Forces
- Commander Turkish Maritime Forces
- Director Operations and Plans International Military Staff
- Chief of Naval Striking and Support Forces NATO
- Assistant Chief of Staff Strategic Development of the Force (SHAPE)

De *Board* adviseert NAVO-commandanten op het gebied van inzet, gereedstelling, voortzettingsvermogen en toekomstige behoeftestellingen. In opdracht van de *Board* ontwikkelt de werkgroep concepten die de huidige en toekomstige inzet en samenstelling van amfibische eenheden beschrijven. Wat binnen de NAVO opvalt is een verschil van opvatting over de inzet van deze eenheden. Waar een aantal landen nieuwe concepten ontwikkelen, houden Mediterrane landen zich voorlopig nog vast aan bestaande methodieken, waarbij relatief grote schepen en grote marinierseenheden een bijdrage leveren aan militaire operaties in crisis en conflict. Zij benadrukken de rol van amfibische eenheden bij humanitaire hulp en crisisbeheersingsoperaties. Er is consensus over de rol van het creëren van dilemma's bij de tegenstander door voorafgaand aan, of vroegtijdig in een conflict, amfibische eenheden naar zee te sturen. Daarmee confronteer je de tegenstander met militaire capaciteit die op onbekend tijdstip en onbekende locatie snel in actie kan komen.

‘De dynamische inzet van Finse en Zweedse marinierseenheden is cruciaal voor de kustverdediging’

De ontwikkeling van o.a. hypersonische raketssystemen versterkte het besef van kwetsbaarheid van grote schepen dicht bij een kust en vormde de belangrijkste reden voor herbezinning op het huidige amfibische optreden. Het US *Marine Corps*, de *Royal Marines* en het Korps Mariniers ontwikkelden nieuwe concepten, die zich duidelijk onderscheiden van concepten waarin grote formaties vanaf grote schepen op een kust landen. De nieuwe nationale concepten richten zich op de (vaak heimelijke) inzet van kleine eenheden die, uitgerust met de modernste (autonome) systemen en vuursteunmiddelen, afbreuk doen aan het militaire vermogen van de tegenstander. Zo maken zij de inzet van grotere militaire formaties mogelijk. De kunst om tot een voor alle landen acceptabel concept te komen is het beschrijven van de mogelijkheden en niet het voorschrijven van de methode. Er bestaat geen NAVO-maal voor amfibische eenheden. Concepten kunnen naast elkaar bestaan en elkaar zelfs aanvullen.

Wat deze baan zo bijzonder maakt is de kans om de NAVO te leren kennen en bij te dragen aan de veiligheid van de Alliantie. Vooral deze periode, waarin ik mijn functie mag uitvoeren, is bijzonder. Op het nieuws volg je de ontwikkelingen omtrent de Russische invasie in Oekraïne. Deze heeft het belang van de alliantie onderstreept en heeft geleid tot het herzien van NAVO-plannen. Kortgezegd zullen de plannen de responsiviteit versterken en het aantal beschikbare eenheden verhogen; daarbij hanteert de NAVO een regionale focus, zodat eenheden snel kunnen ontplooiën op bekend terrein. Het is interessant om getuige te zijn van de ontwikkelingen en betrokken te zijn bij het maken en het testen van de plannen.

MARCOM-delegatie met de commandant van de Uusima-brigade en Hoofd Operaties Finse marine tijdens oefening *Freezing Winds*, 2022

Uitbreiding van de Alliantie

Het afgelopen jaar heb ik nauw contact onderhouden met de Finse en Zweedse delegatie in MARCOM. Beide landen hebben hun amfibische capaciteiten gepresenteerd voor de NALES *Delivery Board*. Met de toetreding van Finland (en waarschijnlijk binnenkort Zweden) kunnen we de Oostzee (Baltische zee) als binnenzee van de NAVO beschouwen. Dat plaatst het militair optreden in een gewijzigde context. Deze wijziging brengt o.a. met zich mee dat de NAVO kan beschikken over extra amfibische eenheden aldaar. In het kader van mijn functie heb ik de oefening *Freezing Winds* in Finland bezocht. Tijdens gesprekken met de operationele commandanten en de Finse marine-staf merkte ik een aantal zaken op.

De kustgebieden bestaan uit honderden eilanden. Gebruikmakend van de mogelijkheden tot ontplooiën of kanaliseren die de archipel biedt, passen beide landen tactieken toe die het predicaat '*littoral manoeuvre*' verdienen. Geïntegreerd met marine-eenheden alsook mobiele- en statische kustverdediging, voeren mariniers met snelle en kleine eenheden militaire acties uit, die een tegenstander de toenadering vanuit zee bijna onmogelijk maken. Zweden en Finland opereren geïntegreerd en zijn interoperabel. Finse mariniers spreken Zweeds, waarmee de Uusima daarmee de grootste Zweedssprekende brigade is. De Finse en Zweedse marinierseenheden leveren een cruciale bijdrage aan de kustverdediging. Zij hantieren de tactiek van dynamische inzet van kleine eenheden, die vanuit snelle vaartuigen of vanaf eilanden de tegenstander kunnen stoppen of verzwakken. Zij hebben

de beschikking over moderne vuursteunmiddelen en onderwater wapensystemen. Op die manier belemmeren ze de tegenstander de toegang tot de maritieme flank: een vorm van *sea denial*, zou je kunnen stellen.

Daarmee zie ik qua manoeuvre een parallel met het Amerikaanse *Expeditionary Advanced Based Operations (EABO)* waarbij o.a. *Marine Littoral Regiments* kleine, snel inzetbare eenheden ontplooiën voorzien van moderne waarnemingsmiddelen, raketsystemen en andere vuursteunmiddelen om te kunnen bij dragen aan *sea denial*. Het grote verschil is natuurlijk dat de *US-Navy / USMC* beschikt over het expeditieaire vermogen om eenheden naar het gevecht te brengen en daarbij gevechtskracht vanuit zee lanceren, terwijl Zweden en Finland opereren in kustgebieden ondersteund vanaf de wal. Toch voorspel ik dat hun *op littoral manoeuvre* gebaseerde verdediging NAVO zal inspireren.

Tot slot

Als ik in augustus terugkeer naar Nederland, waar een nieuwe maritieme uitdaging wacht, dan is dat met een beter beeld van de NAVO in brede zin en het maritieme domein in het bijzonder. Door mijn bezoeken aan oefeningen en deelname aan internationale fora heb ik mijn internationale (amfibische) netwerk versterkt en hopelijk een zinnvolle bijdrage kunnen leveren aan MARCOM en NALES. *Last but not least* hebben we als gezin de kans gegrepen om wat van Londen en het VK te zien. Kortom, ik kan weer een goed marine-verhaal aan mijn 'boek' toevoegen.

Industriële Maritieme Mobilisatie

De oorlog in Oekraïne heeft ons met de neus op de feiten gedrukt: Europa en Nederland moeten hun strijdkrachten heropbouwen. Opnieuw kunnen we zonder de VS onze eigen veiligheid niet garanderen en die cruciale steun van de VS is niet meer vanzelfsprekend. De focus van Washington ligt nu op de vermeende existentiële dreiging van China en steun aan Europa lijkt grotendeels afhankelijk te zijn van wie er in het Witte Huis zit. Dit vraagt om industriële mobilisatie.

De oorlog in Oekraïne laat ons ook duidelijk zien dat oorlog in de 21^e eeuw net als in de 20^e eeuw nog altijd grotendeels bepaald wordt door het vermogen van een natie om zijn strijdkrachten van wapens en munitie te voorzien. Zo balanceert de balans in de lucht nu grotendeels op de vraag of Oekraïne voldoende luchtafweerraketten heeft om de Russische luchtmacht op afstand te blijven houden. Maar een maritieme mobilisatie kost tijd en het is de vraag of we die hebben. Het kost jaren om schepen te bouwen en de vloot waarmee je ten oorlog gaat is het resultaat van decennia van zorgvuldig overwogen programma's die als doel

hebben om met een zo efficiënt mogelijk gebruik van de middelen een zo goed mogelijke combinatie aan schepen op zee te krijgen.

Nederland heeft een kleine maar bloeiende maritieme cluster. Terecht zijn we trots op de schepen die in Nederland zijn gebouwd. Velen onder ons beschouwen het ook als een strategische prioriteit en economisch gezond verstand om die capaciteit te koesteren, maar onze cluster heeft een beperkte militair-industriële capaciteit. Simplistisch gesteld kunnen we rompen en radars bouwen, maar hebben we voor de rest buitenlandse toeleveranciers nodig. De LCF-fregatten illustreren dit perfect: de romp mag dan gebouwd zijn in Vlissingen en de radarsystemen in Hengelo, maar de machines komen uit Finland en het VK, de sonar uit Duitsland en de wapens uit Zweden en de VS. Hier is op zich niets nieuws onder de zon. Toen we rond 1860 onze eerste panterschepen in Nederland gingen bouwen, kwamen de cruciale pantserplaten en kanons ook uit het buitenland. In vreedstijd is dit geen probleem en staan leveranciers te springen om te mogen leveren, maar dit creëert kwetsbaarheden als oorlog dreigt, zoals het Nederlandse *Dreadnought*-plan in 1914 en het slagkruiserplan in 1940 maar al te goed illustreren. Dit betekent dus dat we goed moeten plannen hoe we die beperkte Nederlandse industriële capaciteit zo effectief mogelijk gebruiken in onze voorbereiding op een mogelijke oorlog.

Een eerste keuze is om schepen te bouwen die zo goed mogelijk zijn als binnen het budget past. Dit is wat we in vreedstijd – en zelfs tijdens de Koude Oorlog – gewoon waren te doen. Als je de tijd hebt, biedt dit de mogelijkheid om binnen de beschikbare middelen een gebalan-

‘Een maritieme mobilisatie kost tijd en het is de vraag of we die hebben’

ceerde vloot van capabele schepen te bouwen, die goed in staat zou moeten zijn haar taak te vervullen. Een goed voorbeeld is de meer dan respectabele vloot die Nederland in 1989 had. Een andere keuze is om de industriële capaciteit die je hebt te maximaliseren. In dit geval bouw je wat je kan en accepteer je dat het misschien niet de meest ideale schepen zijn, maar dat je wel de aantallen krijgt die in een grote oorlog tussen gelijkwaardige tegenstanders bitter noodzakelijk zijn. Waar je voor kiest hangt vooral af van de tijd die je nog hoopt te hebben. Want dat bepaalt of je nog rustig de tijd kan nemen een 'perfecte' vloot vorm te geven, of toch eieren voor je geld moet kiezen en tevreden moet zijn met wat *nu* kan.

Dit dilemma wordt goed geïllustreerd door de constructiegeschiedenis van de King George V en de Lion-klasse. Nadat het moratorium op slagschipconstructie van het Verdrag van Washington was komen te vervallen kon en moest het VK nieuwe slagschepen bouwen om de groten-deels uit de Eerste Wereldoorlog stammende slagvloot te vervangen. De *King George V*-klasse werd in 1936 en 1937 op stapel gezet en volledig afgebouwd. Als de enige nieuwe snelle slagschepen vormden ze de kern van de Britse vloot en een cruciaal tegenwicht tegen de Duitse en Italiaanse snelle slagschepen. Maar de superieure *Lion*-klasse werden pas in 1938 besteld en de twee schepen waarvan de bouw werd begonnen zijn nooit afgemaakt. Eenvoudiger en sneller te produceren schepen kregen prioriteit onder de druk van de oorlog. Hoe hard het *Empire* ook slagschepen nodig had, andere dreigingen waren groter en eisten alle beschikbare productiecapaciteit op: acceptatie van imperfectie en focus op essentie.

In plaats van slagschepen waren escorteschepen nodig, want de grootste dreiging waren niet de Duitse slagschepen, maar de Duitse onderzeeboten. Hiervoor waren aantallen nodig. De eerste imperfecte incarnatie werd gevormd door de *Flower*-klasse korvetten. Eigenlijk waren deze schepen te klein, maar ze konden op werven gebouwd worden die geen torpedobootjagers of grotere schepen konden bouwen en vroegen om weinig middelen. Maar toen de oorlog uitbrak en er geen andere schepen beschikbaar waren, moesten deze dappere scheepjes het gat opvullen. Waren ze er niet geweest, dan is het waarschijnlijk dat de Britten de slag in de Atlantische Oceaan verloren hadden. Een veel beter geslaagd voorbeeld was de *River*-klasse fregatten. De *River*-klasse was net wat groter en veel zeewaardiger, net wat sneller en perfect tegen onderzeeboten bewapend – maar in tegenstelling tot de duurdere *Black Swan*-klasse nauwelijks tegen lucht- of oppervlakte dreiging. Diep in de Atlantische oceaan maakte dat echter niets uit.

Om maritieme industriële mobilisatie mogelijk te maken moeten we eerst identificeren welke scheepsbouwers we binnen NL, EU en NAVO nog hebben en welke rol ze kunnen spelen. Dat zijn er niet meer bijster veel, want het merendeel van de schepen worden in China en Zuid-Korea gebouwd. Daarom moeten we ook buiten de gebaande paden durven kijken en uitzoeken wat er theoretisch allemaal mogelijk is. Vervolgens moeten we kijken wat de industriële knelpunten zijn, die bepalen wat daadwerkelijk gebouwd kan worden. Hoeveel rompen kunnen we op

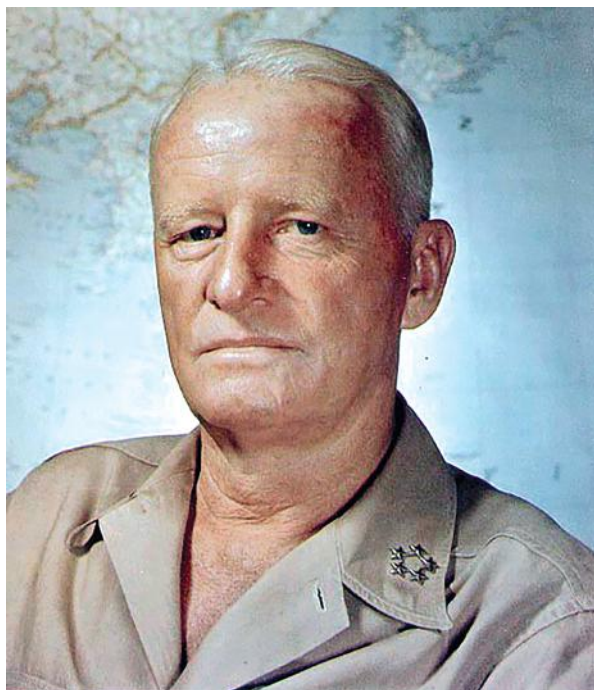
‘In 1938 had het Westen nog de ervaring en het institutionele geheugen van WOI en wist wat nodig was om het industriële potentieel te mobiliseren; dat hebben we nu niet’

stapel zetten? Kunnen we daar de machines voor bouwen? Hoeveel en welke verschillende sensors kunnen we bouwen? En met welke wapens kunnen we deze schepen uitrusten en – niet onbelangrijk – in oorlogstijd blijven uitrusten? En dit zou nog wel eens voor verrassingen kunnen zorgen. Neem bijvoorbeeld weer de Britse slagschepen in WOII: het grootste industriële knelpunt was het zware geschut van de hoofdbatterij. Dit was zó bepalend, dat de beschikbaarheid van acht oude 38-cm kanons uit WOI voldoende reden was om, ondanks alles, toch nog een slagschip op stapel te zetten dat als HMS *Vanguard* het laatste Britse schip van zijn soort zou worden.

Uiteindelijk moeten we nadenken over wat de beste combinatie van schepen zou kunnen zijn die met de beschikbare capaciteit gebouwd kan worden. En wie weet moeten we dan ook minder perfecte schepen accepteren of een andere balans zoeken dan we eerst in gedachten hadden. Stel dat rompen en machines heel wat makkelijker te produceren zijn dan raketten, dan zou het bijvoorbeeld zin kunnen hebben om grotere *TRIFIC*-schepen met minder VLS-systemen te bouwen dan we oorspronkelijk voor ogen hadden. En daar raken we ook nog eens het tot nu toe verzwegen, maar zeker niet vergeten, dilemma van de mankracht die nodig is om dat industriële potentieel te gebruiken.

Conclusie: het is tijd om te handelen. We weten niet of het nu 1936 of 1938 is. Met wat geluk en wijsheid kunnen we zelfs nog altijd voorkomen dat een grote oorlog tussen Rusland en de NAVO of de VS en China uitbreekt. Maar het is wel duidelijk dat we niet meer achterover kunnen leunen. Om een grote oorlog te voorkomen zullen we als Europa voldoende militaire kracht op moeten bouwen om Rusland af te schrikken en daarin een dusdanige onafhankelijkheid van de VS te hebben, dat we in staat zijn om een bemiddelende rol tussen de VS en China te spelen. Dit vraagt om een industriële mobilisatie. In 1938 had het Westen nog de ervaring en het institutionele geheugen van WOI en wist wat nodig was om het industriële potentieel te mobiliseren; dat hebben we nu niet. Maar we moeten het ons wel weer eigen maken. Dat begint met het opbouwen van een duidelijk beeld van wat we daadwerkelijk kunnen doen. Als niet vandaag, dan in ieder geval morgen.

F.L.A. (Frederik) Mertens MA (1976) is militair historicus en als Strategisch Analyst verbonden aan het The Hague Centre for Strategic Studies (HCSS) te Den Haag.

In *Mastering the Art of Command* probeert historicus en managementwetenschapper Trent Hone antwoord te geven op de vraag hoe de leiderschapsstijl van *Admiral US Navy* Chester W. Nimitz van invloed is geweest op de campagne van de US Navy in de Pacific gedurende 1941-1945.

NIMITZ LIET DE KRANTENKOPPEN AAN ZIJN TASK FORCE COMMANDANTEN

Het antwoord daarop is in bepaalde mate tijdloos en parallellen naar huidige operationele uitdagingen kunnen zonder verlies van geloofwaardigheid getrokken worden. Elementen als een gedecentraliseerde bevelstructuur, meer verantwoordelijkheid bij commandanten op lokaal niveau en ruimte voor eigen initiatief om complexe procedures te beslechten zullen ook in de huidige tijd menig marineofficier de oren doen spitsen.

Predisposities

Het verleden creëert een leidraad als zijnde een systeem van -enigszins onsamenvattende- ontwikkelingen, waaruit een aantal mogelijke toekomsten kunnen ontstaan. Die leidraad is wat men in de wetenschapsfilosofie een predispositie noemt. In de Nederlandse taal gebruiken we de term predispositie anders, namelijk om een bepaalde aanleg voor een medische aandoening te omschrijven. Beide definities liggen daarmee wel in elkaars verlengde. Zie een historische predispositie als een sociaal-culturele aanleg om in een systeem van gedragingen naar een bepaalde toekomst toe te leven. Hone gebruikt de theorie van predispositie om in de geschiedenis van de US Navy de grondslagen te zoeken die hebben geleid tot het complexe en adaptieve systeem van *lessons-based learning* waarin admiraal Nimitz kon floreren: 'In the years before

World War II, the Navy developed and refined a particular culture of command that deliberately created leadership opportunities.' Deze manier van commandovoering resulteerde in een gedecentraliseerde commandostructuur, waarin duidelijke missie-georiënteerde orders hooguit voor sturing zorgen, maar waarmee het initiatief volledig bij de uitvoerende officieren kwam te liggen. Een informeel netwerk van persoonlijke relaties ondersteunde deze

'Men dient niet te onderschatten in hoeverre de uitwaseming van de Fleet Problems aan de basis heeft gestaan van het vermogen om na de aanval op Hawaï en het verlies van Wake Island het tegenoffensief in te zetten'

formele structuur. De onderlinge saamhorigheid, geëmenteerd met behulp van jarenlange gezamenlijke ervaringen in maritieme operaties, was het medium waarbinnen de marine haar commando voerde en de persoonlijke ontwikkeling van leiderschap bemoedigde. Het is in deze predispositie waarin Nimitz zijn leiderschapskwaliteiten ontwikkelde die na de Japanse aanval op Pearl Harbor in december 1941 van onschatbare waarde zou zijn.

Het is Hone er niet aan gelegen om de genesis van Nimitz' beroemde wijze van toegankelijke bevelvoering te plaatsen in december 1941, toen Nimitz de functie van *Commander in Chief Pacific Fleet* (CINCPAC) overnam van een aangeslagen Admiral Husband E. Kimmel, maar in het interbellum. Tussen 1923 en 1941 voerde de US Navy de zogenaamde *Fleet Problems*, een reeks oefeningen waarin technologische innovaties zoals maritieme luchtvaart en onderzeebootbestrijding beproefd werden. Hoezeer deze oefeningen niet direct leidde tot fundamentele wijzigingen in *surface warfare tactics*, hadden zij wel tot gevolg dat de USN als varend bedrijf behendig werd in het willen en kunnen leren van nieuwe inzichten. Een inschikkelijke manier van leiderschap onder marineofficieren maakte van de Amerikaanse vloot een ware adaptieve krijgsmacht. Men dient niet te onderschatten in hoeverre de uitwaseming van de *Fleet Problems* aan de basis heeft gestaan van het vermogen om na de aanval op Hawaï en het verlies van Wake Island het tegenoffensief in te zetten. Onder de volledig murw geslagen marinestaf was echter iemand nodig die ze daaraan moest herinneren en dat adaptieve vermogen, bijgestaan met een flinke dosis motivatie, moest aanwakkeren.

In een bijzondere gang van zaken hield Nimitz bij de commando-overdracht de staf van Kimmel grotendeels intact om vertrouwen te winnen en kennis binnenboord te houden. Als voormalig commandant van de *Bureau of Navigation*, dat onder andere belast was met de operationele plaatsing van marineofficieren, wist Nimitz precies welk vlees hij in de kuip had. Cruciale kennis om de juiste man op de juiste plek te krijgen. Volgens Hone was de grootste horde daarin niet zozeer zijn staf, maar het zien te overtuigen van zijn leidinggevende. Ondertussen zijn tientallen publicaties over Nimitz' relatie met *Chief of Naval Operations* (CNO) Fleet Admiral Ernest J. King verschenen en Hone brengt niet bepaald een nieuw narratief naar voren. Niet dat dit nodig is. Feit is dat King aanvankelijk weinig onder de indruk was van een enigszins terughoudende Nimitz. Waar Hone echter fijn de aandacht op weet te leggen, is de informatie-oorlog die ondertussen gaande was op Station Hypo (H van Hawaï) waarmee de kersverse CNCPAC eerst de Japanse inlichtingen probeerde te doorgronden. Wat hij nodig had was een luwte in de Japanse aanvalsgolf om zijn carriers in positie te brengen buiten het bereik van de Kido Butai. Toen de Japanse vloot zich voornamelijk op Nederlands-Indië ging concentreren kreeg Amerika de kans, ruimte en lucht om bij de Marshall-eilanden met de *Task Forces* van Admirals William 'Bull' Halsey en Frank 'Black Jack' Fletcher voor het eerst een vuist te maken. De Amerikaanse overwinning was een serieuze tik voor de Japanse keizerlijke marine en het succes deed het vuur in de US Navy ontwakken. Het Japanse geloof in de beslissende zeeslag gaf Nimitz kans om de kaarten in het Pacific-the-

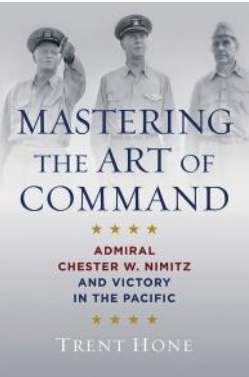
'In een bijzondere gang van zaken hield Nimitz bij de commando-overdracht de staf van Kimmel grotendeels intact om vertrouwen te winnen en kennis binnenboord te houden'

ater naar zijn hand te zetten en te bepalen waar en onder welke voorwaarden hij de degens met de Japanners zou kruisen.

Learning war

Mastering the Art of Command kan gezien worden als een verdieping op *Learning War* (2018), waarin Hone de *lessons-based learning* theorie toepast op de ontwikkeling van doctrines in wat gezien kan worden als de *coming of age*-periode in de Amerikaanse maritiem-militaire geschiedenis. *Learning War* kijkt naar de marine als een complex adaptief systeem om beter te begrijpen hoe het leerde en innoveerde en hoe dat werd gebruikt om succesvol strijd te leveren tegen de keizerlijke Japanse marine. *Mastering the Art of Command* moet dan ook gezien worden als een bijproduct van het onderzoek uit 2018. Echter, gezien het behoorlijk hoge tempo waarin de ontwikkelingen de revue passeren, het managementjargon wat daarbij bedoeld en onbedoeld om de hoek komt kijken en de barrage aan functieafkortingen, maakt dat de lezers zich wel eens afvraagt of *Learning War* niet per definitie het startpunt moet zijn voor de geïnteresseerde. Daar waar sommige auteurs er bewust voor kiezen om eens per hoofdstuk een protagonist met naam, rang én functie te herintroduceren, doet Hone dit nadrukkelijk niet. Wat volgt is een behoorlijk informatiedicht schrijven, waarbij je als lezer soms afvraagt hoe de commandostructuur nu precies loopt. Gooi daarbovenop nog een gebrek aan kaarten (het eerste kaartje is geplaatst op pagina 49 en geeft een overzicht van de operaties die op dat moment al aan de orde zijn gekomen) en gezegd kan worden dat *Mastering the Art of Command* een prachtige, rijke en complete studie is met een minimumvereiste kennis.

Bas Naafs, redacteur Marineblad

Mastering the Art of Command
Admiral Chester W. Nimitz and victory in the Pacific

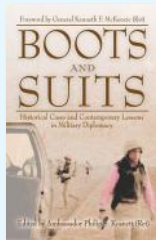
Auteur	Trent Hone
Uitgever	Naval Insitute Press, Annapolis MD (2022)
Omvang	430 blz
Prijs	€ 44,95
ISBN	9781682475959

Ik zweer trouw
Jezelf zijn in een uniforme wereld

Auteur	Michiel van der Pols
Uitgever	Doorbraakcoaching (2023)
Omvang	352 blz
Prijs	€ 23,43
ISBN	9789090371320

Michiel van der Pols diende 25 jaar bij het Korps Mariniers. Als leidinggevende bij Defensie, veteraan en doorbraakcoach deelt Van der Pols nieuwe inzichten over hoe psychische problemen bij de krijgsmacht, politie en andere hoog-risico organisaties geheel en voorkomen kunnen worden. Naast zijn eigen levensverhaal vertellen zeven andere (voormalig) hoog-risico professionals zelf ook hún indrukwekkende persoonlijke verhaal. In combinatie met de vele voorbeelden uit zijn coachpraktijk geeft dit boek een unieke inkijk in het complexe werkveld van de hoog-risico sector en in de ziel van degenen die hier werkzaam zijn. Met een voorwoord van brigadegeneraal Jan Hut, commandant Korps Mariniers.

Boots and Suits
Historical Cases and Contemporary
Lessons in Military Diplomacy

Auteur	Philip S. Kosnett (red.)
Uitgever	Marine Corps University Press, Quantico VA (2023)
Omvang	440 blz
Prijs	Gratis via usmcu.edu
ISBN	9798986259420

Boots and Suits bespreekt aspecten van militaire diplomatie door een verzameling relevante artikelen van ambassadeurs, wetenschappers en militairen. Deze diverse groep legt militaire diplomatie uit door de lens van zowel het leger als ambassadeurs in binnen- en buitenland. Hierbij komen perspectieven uit onder andere de

Verenigde Staten, Nederland en Turkije aan bod. Het onderzoekt de aspecten van militaire diplomatie zoals deze gebruikt wordt door natiestaten en wat dit concept onderscheidt van zowel militaire confrontatie als diplomatieke toenaderingen om strategische doelen te bereiken. Inclusief interessante bijdragen van Nederlandse auteurs Mirjam Grandia, Han Bouwmeester en Hester Postma.

Grof geschud
Artillerie en luchtschietkrachten in de Indonesische onafhankelijkheids-oorlog, 1945-1949

Auteur	Azarja Harmany
Uitgever	Amsterdam University Press (2023)
Omvang	418 blz
Prijs	€ 32,99
ISBN	9789463727280

Recent promoveerde Azarja Harmany aan de Universiteit Utrecht op zijn proefschrift *Grof geschud*. Op systematische wijze onderzoekt hij de toepassing van vooral artillerie en luchtschietkrachten in de onafhankelijkheidsstrijd en biedt zowel statistische overzichten als analyses van gevechten waarbij op grote schaal zware wapens zijn ingezet. Daarbij komt ook de vraag aan de orde hoe de inzet van deze middelen zich verhiel tot het geweldsgebruik in het algemeen gedurende de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog. Deze publicatie komt voort uit het onderzoeksprogramma 'Onafhankelijkheid, Dekolonisatie, Geweld en Oorlog in Indonesië, 1945-1950' van de tripartite KITLV, NIMH en NIOD.

Chinese Naval Shipbuilding
An Ambitious and Uncertain Course

Auteur	Andrew S. Erickson (red.)
Uitgever	US Naval Institute Press, Annapolis MD (2023)
Omvang	376 blz
Prijs	\$ 39,95
ISBN	9781682479001

De Chinese scheepsbouwindustrie is in de afgelopen twintig jaar sneller gegroeid dan wie dan ook. De commerciële scheepsbouwproductie is tussen 2002 en 2012 dertienvoudig gestegen, waardoor Peking zijn doel om de grootste scheepsbouwer ter wereld te worden grotendeels heeft bereikt. Toch is de vooruitgang ongelijk, waarbij de militaire scheepsbouw over het algemeen voorop loopt, maar met een aanzienlijke zwakte op het gebied van voortstuwing en elektronica voor militaire en civiele toepassingen. *Chinese Naval Shipbuilding* beantwoordt drie prangende vragen: Wat zijn de vooruitzichten op belangrijke gebieden van de Chinese marinescheepsbouw, wat heeft dit voor gevolgen voor de Chinese PLA-marine en wat zijn de gevolgen voor de Amerikaanse marine?

De Staats-Spaanse linies
Monumenten van conflict en cultuur

Auteur	Jan J.B. Kuipers
Uitgever	Walburg Pers, Zutphen (2023)
Omvang	248 blz
Prijs	€ 39,99
ISBN	9789462499843

De Staats-Spaanse linies is een monumentaal boek over een complex van forten, schansen, linies en vestingstadjes in een gebied van zo'n 80 bij 40 kilometer aan weerszijden van de Belgisch-Nederlandse landsgrens tussen Knokke en Antwerpen. Voormalig stadsdichter van Middelburg Jan J.B. Kuipers plaatst deze objecten in een krijgshistorische context. Hoewel dit netwerk is opgebouwd onder Spaans, Frans en Staatse toezicht gedurende de Tachtigjarige Oorlog, spelen elementen ervan ook een rol in de Tweede Wereldoorlog. Prachtig vormgegeven en ruim voorzien van foto's en tekeningen. Het is echter nog even wachten tot het boek verschijnt (1 juni), maar via de website van Walburgers wel alvast te reserveren.

Ideaaltypen

Een goede buur is beter dan een verre vriend. Die verre vriend uit Washington heeft trouwens gezegd dat hij meer naar de regio van de Stille Oceaan, naar China en India moet gaan kijken. Goede burenen hebben we gelukkig ook: Duitsland, België, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk. Met de eerste drie zijn we hecht verknoopt in de Europese Unie. Het Verenigd Koninkrijk heeft de Europese Unie helaas verlaten. Ik denk dat ze daar zelf de meeste spijt van hebben.

'Vijftig jaar amfibische samenwerking tussen Nederland en het Verenigd Koninkrijk (...) heeft niet alleen waarde voor de veiligheid, maar ook voor de nauwe band tussen de landen die zij verdedigen'

Prof. dr. Theo Brinkel is KVMO hoogleraar Militair-maatschappelijke studies aan de Universiteit Leiden.

Toch hebben we veel aan Londen te danken. Op de eerste plaats onze vrijheid. Toen het Europese vasteland door Hitlers troepen bezet was, toen Stalin het met Duitsland op een akkoordje had gegooid, zijn die insulaire zonderlingen op hun eentje doorgegaan. Uiteindelijk is Amerika hen en ons te hulp gekomen, maar zonder de Britten zou Washington dat misschien niet gedaan hebben. De speciale relatie tussen het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten is ook in ons belang. Ondertussen genoot de Nederlandse regering tijdens de Duitse bezetting gedurende vijf jaar Londense gastvrijheid. Het is in ieder geval fijn een buur te hebben die zo standvastig is.

Aan de andere kant: het was toch ook wel een uitkomst voor de Engelsen dat wij zo goed waren hen in de zeventiende eeuw een koning te leveren in de persoon van Willem III.

Een goede verstandhouding met de burenen verdient stelselmatig onderhoud. Nederland en Groot-Brittannië onderhouden intensieve contacten: cultureel, economisch, politiek en zeker ook militair. Cultureel, omdat we een lange op de zee georiënteerde geschiedenis delen als concurrenten en als gelijkgezinden. Economisch, omdat we onderling veel handeldrijven. Denk aan Shell en Unilever. Politiek, omdat het staatsbestel van beide landen veel overeenkomsten vertoont. Het Nederlandse Koninklijk Huis zal dan ook op 6 mei met een zware vertegenwoordiging bij de kroningsplechtigheid van Charles III aanwezig zijn. En militair, omdat we binnen de NAVO nauw samenwerken en eigenlijk dezelfde veiligheidsbelangen hebben en dezelfde waarden delen.

Wat militairen doen is deels diplomatie. Militair Attachés doen dat werk direct. Daarover verschijnt in mei een mooie bundel bij de Marine Corps University Press, 'Boots and Suits; Historical Cases and Contemporary Lessons in Military Diplomacy', waar ook de Nederlandse auteurs Han Bouwmeester, Mirjam Grandia en Hester Postma aan hebben meegewerkt. Maar alle vormen van militaire samenwerking hebben een diplomatiek karakter. Vijftig jaar amfibische samenwerking tussen Nederland en het Verenigd Koninkrijk, tussen het Korps Mariniers en de *Royal Marines* heeft dan ook niet alleen waarde voor de veiligheid, maar ook voor de nauwe band tussen de landen die zij verdedigen.

Laten we eerlijk zijn: die band heeft een knauw gekregen door het Britse besluit de EU te verlaten. Nederland heeft in diezelfde tijd ook een *faux pas* gemaakt door in een referendum tegen het handelsverdrag met Oekraïne te stemmen. We mogen er rustig van uitgaan dat Poetin dat ging uitleggen als Europese verdeeldheid en zwakte. Inmiddels liggen die volksraadplegingen alweer jaren achter ons. De betrekkingen tussen Groot-Brittannië en de Europese Unie zijn zich wat gaan settelen. Alle reden dus om vijftig jaar amfibische samenwerking te vieren en aan te grijpen voor een nieuwe, sterke en hartelijke relatie tussen Nederland en zijn goede buur.

Prins Bernhard Stichting zoekt bestuurslid

Het bestuur van de Prins Bernhard Stichting is op zoek naar een nieuw bestuurslid, die zich als vrijwilliger wil inzetten voor de mens (en zijn gezin) achter de veteraan.

De Prins Bernhard Stichting is opgericht op 22 januari 1946 en betreft een kleine stichting die financiële steun verleent aan veteranen van de Nederlandse krijgsmacht en aan de leden van de Bond van Nederlandse Militaire Oorlogs- en dienstslachtoffers, alsmede aan hun nagelaten betrekkingen, om het maatschappelijk functioneren en welzijn te bevorderen van hen die in financiële nood verkeren en vanuit de overheid geen toereikende hulp (kunnen) ontvangen. De stichting werkt nauw samen met het Nederlandse Veteranen

Instituut (NLVI), de Dienst Bedrijfsmaatschappelijke Werk Defensie (DBMW) en de Stichting Gezamenlijke Militaire Fondsen (GMF).

Tijdsbelasting: 2x per jaar vergaderen, afhandeling verzoeken om bijstand per e-mail, 30 à 40 per jaar.

Meer informatie

KTZ b.d. Gerard Burema: gmjh.burema@ziggo.nl

LTZ1 (LD) Govert van Gorcum: gvgorcum@gmail.com.

BEZOEK ONZE
WEBSITE

DE MARINECLUB

Het mooiste zicht op Sail!

**Tijdens Sail toegankelijk voor iedereen
met een defensiepas en ijn/haar vrienden**

SAILDENHELDER

2023

SAIL
DEN HELDE
2023
& Ma inedagen

Programma

29 juni:	11:00-14:00	Lunchbuffet (binnen; reserveren)
	18:00	4- of 5 gangen Sail diner (reserveren)
	10:00-20:00	Terras, vrije inloop (keuken open vanaf 11:00)
30 juni/ 1 juli	11:00-15:00	Lunch Sailkaart (reserveren; keuken open 11:00-14:00)
	18:00	4- of 5 gangen Sail diner (reserveren)
	10:00-20:00	Terras, vrije inloop (keuken open vanaf 11:00)
2 juli	11:00-14:00	Brunchbuffet (binnen; reserveren)
	10:00-14:00	Terras, vrije inloop (keuken open vanaf 11:00)

Reserveren marineclub@mindef.nl of 088 9511440

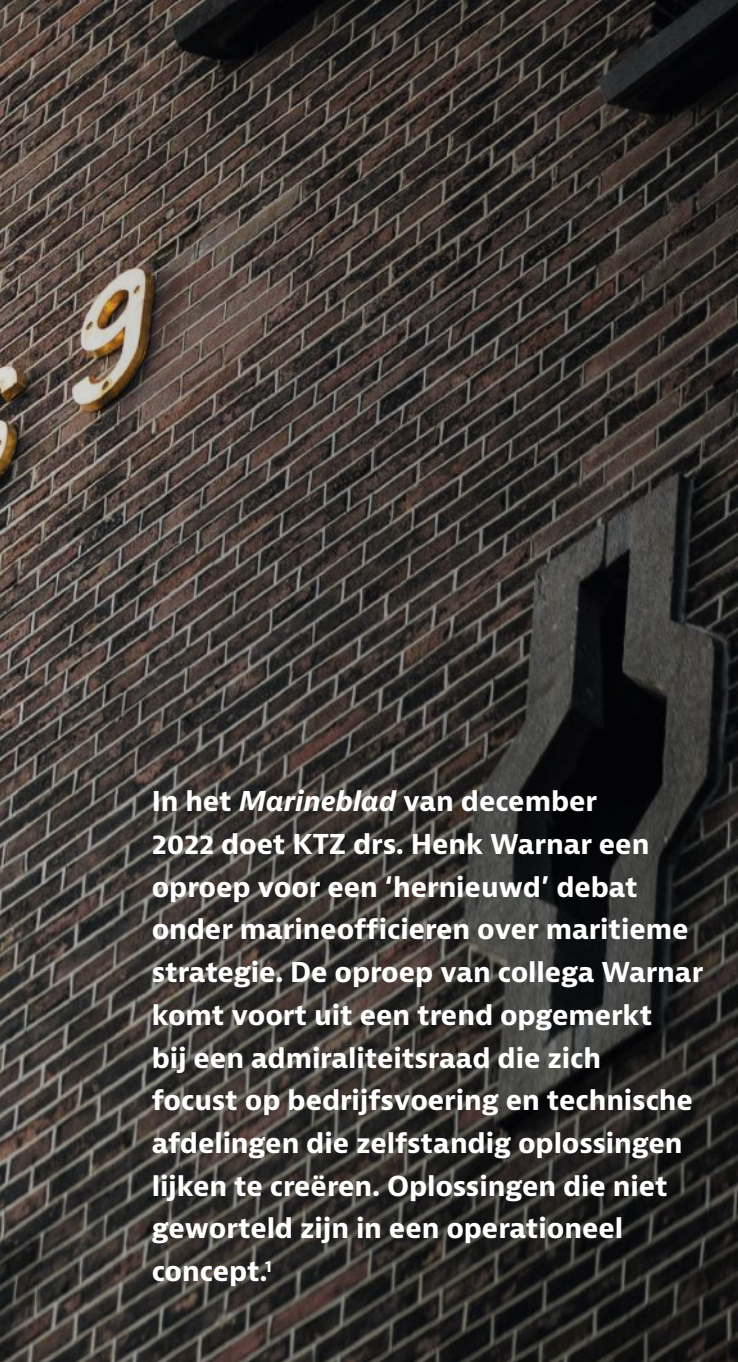
**CHECK HIER ONS PROGRAMMA
OOR SAIL 2023**

29 • 30 JUNI & 1 • 2 JULI

De zeepkist op, het debat hervat!

Een reactie op
'Marineofficieren van
Nederland verenigt u!'

In het *Marineblad* van december 2022 doet KTZ drs. Henk Warnar een oproep voor een 'hernieuwd' debat onder marineofficieren over maritieme strategie. De oproep van collega Warnar komt voort uit een trend opgemerkt bij een admiraliteitsraad die zich focust op bedrijfsvoering en technische afdelingen die zelfstandig oplossingen lijken te creëren. Oplossingen die niet geworteld zijn in een operationeel concept.¹

De oproep van Warnar staat niet op zichzelf. De laatste jaren is onder militair-historici een brede discussie gaande over het ontbreken en/of het verkeerde gebruik van militaire strategie bij het optreden van westerse krijgsmachten in post Koude Oorlog-operaties. Voorbeelden hiervan zijn Bosnië-Herzegovina (jaren negentig van 20ste eeuw), Afghanistan (2001-2021) en Irak (2003-2021).

Gebrek aan strategisch denken: strategisch analfabetisme

Een groot criticaster van dit fenomeen is de Britse historicus Hew Strachan. Sinds 2005 heeft hij in diverse lezingen en publicaties zijn kritiek gepresenteerd. Deze zijn gebundeld in *The Directions of War* (2013).² Kort samengevat luidt zijn verwijt dat regeringen militair optreden inzetten op basis van vage [PD] beleidsdoelen – bijvoorbeeld *war on terror* of het 'brengen van democratie' – en niet op basis van militair haalbare doelen. Hierdoor leverde de inzet van militairen niet het beoogde en/of gewenst resultaat

‘[Herman] Amersfoort stelt expliciet dat ook binnen de Koninklijke Marine een vorm van strategische blindheid heerst(e)’

op. De teleurstelling over de niet behaalde doelstellingen zat dus al in de opdracht verpakt. Strachan verwijt daarbij het militair leiderschap een gebrek aan weerstand tegen deze opdrachten.³ Nu richt Strachan zijn kritiek met name op de Amerikaanse en Britse regering en krijgsmacht. Het ontbreken van een militaire strategie is echter ook van toepassing op inzet en optreden van Nederlandse troepen in de drie decennia na de koude oorlog.⁴ De Leidse hoogleraar Isabelle Duyvesteyn noemt het ontbreken van militaire strategieën in operaties een gevolg van Strategisch Analfabetisme. Militair historicus Herman Amersfoort pleit in 2016 tijdens zijn afscheid als hoogleraar aan de Nederlandse Defensie Academie (NLDA) voor het opleiden van militair strategen. Doel van Amersfoort is om de periode van afwezigheid van militaire strategie in het optreden van de Nederlandse krijgsmacht sinds 1945 zo snel mogelijk te beëindigen.⁵

Amersfoort schetst een beeld van een Nederlandse krijgsmacht die na 1940 – met uitzondering van de operaties in Indonesië en Nieuw-Guinea (1945-1962) – niet over een militaire strategie beschikte.⁶ Amersfoort stelt expliciet dat ook binnen de Koninklijke Marine een vorm van strategische blindheid heerst(e). Hij haalt hierbij de woorden van de kolonel der mariniers b.d. Dick Schoonoord aan: 'De belangstelling [van de marineofficier en Admiraliteitsraad] ging meer uit naar de tactiek [sic], het optreden in vlootverbanden en de techniek van wapensystemen'.⁷ De keus van de KM om zich na de Tweede Wereldoorlog te richten – en de organisatie daarvoor in te richten – op de bestrijding van Sovjet-Russische onderzeebootdreiging op de Noord-Atlantische oceaan kan worden gezien als een strategische beslissing. Dit besluit was echter niet gebaseerd op een levendige discussie over militaire strategie. Antoinette Hofman betoogde dat deze strategie een middel was om een significante (grote) vloot te behouden en de maritieme ambities van Nederland waar te maken.⁸

Discussie over strategische binnen de marine hiërarchie gedurende het interbellum

Terug naar Warnar, die beschrijft hoe begin twintigste eeuw er binnen de belangenvereniging van marineofficieren werd gedebatteerd over 'marine-aangelegenheden die vaak een strategisch karakter hadden'.⁹ Deze discussies vonden echter ook plaats binnen de hiërarchie van de Koninklijke Marine. Zo verscheen in 1913 het boek *Inleiding tot de Maritieme Strategie en Zeetactiek* [sic] van Luitenant ter zee der eerste klasse G.J.W. Putman Cramer.¹⁰ Destijds dienende als officier instructeur bij het KIM.¹¹ Putman Cramer schreef zijn boek in een tijd dat ook in an-

LTZ1 Ing. G.J.W. Putman Cramer (collectie NIMH)

dere Europese landen verhandelingen over zeestrategie verschenen. Zo verscheen het werk van Putman Cramer twee jaar na *Some Principles of Maritime Strategy* van Julian Corbett.¹² Putman Cramer leek de tijdgeest goed aan te voelen en achtte de tijd rijp om dit redelijk lijvige boek over maritieme strategie en zeetactiek te schrijven. Geheel in de tijdgeest was Putman Cramer geïnspireerd door het werk van Alfred Thayer Mahan. De verhandeling van Putman Cramer was een onderdeel van het denken over maritieme strategie binnen de Koninklijke Marine. Dit beoogde de auteur dan ook als we zijn inleiding lezen: het onderwijzen van marineofficieren door een eerste aanzet te geven in de studie der zeekrijgswetenschap.¹³

Zonder nu verder op de inhoud van Putman Cramer's werk in te gaan, geeft de uitgifte van dit boek en het gegeven dat het gebruikt werd in de officiersopleidingen een indruk van de inspanningen binnen de KM om het denken over maritieme strategie vorm te geven. Dat de ingezette koers werd vastgehouden blijkt uit de oprichting van de Hogere Marine Krijgsschool in 1918.¹⁴ De opleidingen van deze school hadden effect, want onder cursisten van die opleiding ontstond in de jaren dertig van de twintigste eeuw een uitgebreid en scherp debat met de marineleiding over de maritieme strategie ter verdediging van Java.¹⁵ Binnen de KM was er in de eerste helft van de twintigste eeuw dus ruimte voor debat tussen officieren onderling en met de marineleiding. Na de Tweede Wereldoorlog is dit debat niet teruggekeerd. De door Anselm van

der Peet in een boeiend artikel beschreven discussie bij de defensienota's en vlootplannen 1962-1970 (*Marineblad* 2/2023) laat tekenen zien van strategisch denken, maar de discussie ging uiteindelijk over militaire capaciteiten en niet over de verbinding met politieke doelen. En juist die verbinding tussen de politieke doelen en militaire capaciteiten is het doel van strategie.¹⁶

Hervat de discussie! Courses of action

Voor zover de historische beschouwingen over het maritiem strategisch denken van marineofficieren in de twintigste eeuw. Hoewel er weinig debat is, zijn er in de laatste tien jaar binnen Defensie, en binnen de KM in het bijzonder, ontwikkelingen die het denken over militaire strategie stimuleren. Zo is er op de NLDA een tweejarige wetenschappelijk (deeltijd) master *military strategic studies*. Marineofficieren die de Hogere Defensie Vorming (HDV) gaan volgen worden sinds een aantal jaren voorbereid op deze opleiding in de *Seapower course*. De kennis wordt dus opgebouwd. De vraag is nu hoe we het door Warnar gewenste debat over maritieme strategie in de 21ste eeuw verbreden tot buiten de collegezaal van de NLDA. Ik doe een viertal aantal suggesties voor *courses of action*.

1. Stel een lees- en luisterlijst op van boeken, artikelen en podcasts over maritiem-militaire strategie. Input voor deze lijst kan worden gegeven door docenten van het NLDA en door onderzoekers van het Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH). De publicaties op deze lijst moeten een mix zijn van makkelijk toegankelijke inleidingen op het onderwerp en meer gedetailleerde studies. Een voorbeeld van de eerste categorie is het in het *Marineblad* besproken 'A brief Guide to Maritime Strategy' van James R. Holmes.¹⁷ Bloemlezingen over strategie zoals de klassieker 'Makers of Modern Strategy from Machiavelli to the Nuclear Age' en 'Strategy, A History' van Lawrence Freedman zijn voor de gehele doelgroep geschikt. Het nog steeds goed leesbare en relevante 'Some Principles of Maritime Strategy' van Julian Corbett mag zeker niet op de lijst ontbreken. Voor podcasts zijn door de recente opkomst van dit medium de suggesties minder in het verleden te vinden. De podcast 'Pallas Athena' van de Faculteit Militaire Wetenschappen, de podcast van de 'War Room' van de U.S. Army War College en de 'Strategy'-podcast serie van het *Royal United Service Institute* (RUSI) zijn een drietal suggesties. Ook de strategische visies van bijvoorbeeld de Britse- en Amerikaanse marines passen op deze lijst. De lees- en luisterlijst moet dynamisch van aard zijn en blijvend geactualiseerd worden. Besprekingen van boeken, artikelen en podcasts in *Marineblad* dragen hieraan bij.

2. Organiseer debatten over maritieme strategie. Debatten stimuleren het denken over het onderwerp. Daarnaast kunnen debatten de admiraliteitsraad (AR) ondersteunen bij het formuleren van een maritiem-militaire strategie. Actieve deelname van de leden van de raad zal de inhoud van het debat versterken. En de deelnemers aan de debatten maken kennis met het denken van de AR over strategie. Deelnemers aan de *Seapower course* zouden ieder jaar als opdracht het voorbereiden van zo'n debat kunnen krijgen. Dit dwingt hen zich te verdiepen in een aspect van strategie dat

'Het organiseren van een debat over maritieme strategie vraagt betrokkenheid van alle geledingen binnen de Koninklijke Marine en moet gebaseerd zijn op een open uitwisseling van inzichten van alle deelnemers'

actueel en relevant is voor de KM. Met het hervatten we de debatten en de deelname van de cursisten van de *Seapower Course* en HDV continueren we een 'traditie' uit de jaren dertig van de vorige eeuw, toen er een levendige discussie werd gevoerd tussen cursisten van de hogere vorming en de toenmalige AR over maritieme strategie.

3. Een jaarlijkse essayprijs voor het beste essay over maritieme strategie daagt marinepersoneel uit deel te nemen aan het debat. Prijzen in een aantal categorieën kan de verschillende geledingen binnen de Koninklijke Marine een kans bieden hun denkbeelden te delen. Zo zou er naast een algemene categorie ook een prijs kunnen zijn voor de beste inzending van een subalterne officier en voor de beste inzending van een onderofficier. En waarom de prijs niet vernoemen naar Putman Cramer?
4. Aandacht voor strategie in de Middelbare Defensie Vorming en de opleiding tot (assistent) commandocentrale officier zorgt ervoor dat officieren en onderofficieren op de verschillende niveaus leren nadenken over strategie en wat de maritieme strategie betekent voor het functioneren op het midden- en lager management-niveau. Het geeft deze categorieën leidinggevenden inzicht in wat de implicaties zijn van hun handelen op tactisch en operationeel niveau.

Hervat het debat!

Het organiseren van een debat over maritieme strategie vraagt betrokkenheid van alle geledingen binnen de Koninklijke Marine en moet gebaseerd zijn op een open uitwisseling van inzichten van alle deelnemers, van hoog tot laag. Debatten slijpen de geest, verrijken het denken over de rol van de KM en geven richting aan het maritiem-militair optreden. De KVMO kan in de hervatting van het debat een voortrekkende en modererende rol spelen. *Marineblad* kan als spreekwoordelijke zeepkist dienen.

KLTZ **drs. ing. Paul Dröge is Hoofd Bureau onderwatergevechtstechnologie DMO. In zijn vorige functie was hij chef-staf van het Maritime Warfare Centre. Hij heeft een achtergrond als commandocentraleofficier en studeerde militaire geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam.**

Noten

- 1 Henk Warnar, 'Marineofficieren van Nederland verenigt ul': *Marineblad* 132-8 (2022) 38-40, aldaar 39-39.
- 2 Hew Strachan, *The Directions of War. Contemporary strategy in historical perspective* (Cambridge 2013)
- 3 Ibidem, 10-20.
- 4 Isabelle Duyvesteyn, Strategische Analfabetisme. De kunst van het strategische denken in moderne militaire operaties (Oratie bij de aanvaarding van het ambt van bijzonder hoogleraar op het gebied van Strategische Studies aan de Universiteit Leiden, Leiden 2013), 9; Herman Amersfoort, Nederland, de weg kwijt. Over de teloorgang van de militaire strategie en de noodzaak van geschiedenis (Volledige en geannoteerde versie afscheidsrede 10 maart 2016) 1, 7.
- 5 Amersfoort, Nederland, de weg kwijt, 27-31.
- 6 Ibidem, 3.
- 7 Ibidem, 8.
- 8 Antoinette Hofman, "het kleine land met hoge kwaliteiten". De Koninklijke Marine en de handhaving van haar positie binnen de geallieerde onderzeebootbestrijdingstaak, 1945-1968 (Masterscriptie Universiteit van Amsterdam) 39-42. Zie ook: L. Brouwer e.a, *Tussen Vloot en Politiek. Een eeuw marinestaf 1886-1986* (Amsterdam 1986). De hoofdstukken vier en vijf geven een goed beeld van de focus op materieel en tactiek
- 9 Warnar, 39.
- 10 G.J.W. Putman Cramer, *Inleiding tot de Maritieme Strategie en Zeetactiek* (Den Helder 1913). (Geraadpleegd op 19 januari 2021). Het boek is
- 11 N.A. Woudstra, 'Honderd jaar Maritieme Strategie en Zeetactiek'; *Militaire Spectator* 182:11(2013) 480-486.
- 12 J.S. Corbett, *Some Principles of Maritime Strategy* (Londen 1911). Putman Cramer refereert niet naar het werk van Corbett, waaruit we, gezien het tijdsgewricht, kunnen opmaak dat hij het werk (nog) niet kende.
- 13 Putman Cramer, *Inleiding tot de Maritieme Strategie en Zeetactiek*, inleiding.
- 14 J. S. E. F. Budziak en R. P. F. Seijn, 'Van stafschool tot Defensie-leergangen'; *Militaire Spectator* 162:6 (1993) 245-251, aldaar 246.
- 15 Jaap van Anten, *Navalisme nekt onderzeeboot. De invloed van buitenlandse zeestrategieën op de Nederlandse zeestrategie voor de defensie van Nederlands-Indië, 1912-1942* (Amsterdam 2011) 375-380.
- 16 Anselm van der Peet, 'Back to the Future?': *Marineblad* 133-2(2023) 22-29.
- 17 *Marineblad* 130-2 (20202) 12.

Reactie naar aanleiding van het artikel 'Back to the Future?' van dr. A.J. van der Peet in Marineblad nr. 2 (2023)

'Back to the Future?'

Het schrijven van dhr. Van der Peet geeft een belangwekkend historisch inzicht in de argumenten en denkprocessen die de afgelopen decennia hebben geleid tot een Koninklijke Marine van de hedendaagse samenstelling en omvang. Hieruit mag blijken dat argumenten als 'houden wat je hebt door één op één vervanging' en 'meer van hetzelfde' geen recht doen aan een proces waarbij ingespeeld moet worden op veranderingen in de internationale veiligheidssituatie.

W eliswaar verkeerden de bevelhebbers van de KM in de vorige eeuw in de luxepositie dat zij beschikten over uitgebreide stafcapaciteit, het is te kort door de bocht om het gebrek hieraan als reden aan te voeren bij de keuze voor het handhaven van de bestaande situatie. Er moet dus conceptueel – en vooral ook inventief – worden nagedacht over wat zo mooi omschreven wordt als een 'toekomstbestendige KM'. De regie hierbij lijkt zondermeer te liggen bij C-ZSK. Wanneer

uitdragen van het belang van de KM is het misschien beter om eerst vast te stellen welke samenstelling van de KM we precies willen promoten.

De tijd is rijp voor een *top down*-benadering. Begin met de grondwettelijke taken, te weten de bescherming van de belangen van ons land en bijdragen aan de handhaving van de internationale rechtsorde. Welke taken vloeien hieruit voort, wat houden die precies in en door welk krijgsmachtdeel of -delen kunnen die taken het best worden uitgevoerd? Hoe is onze houding richting de NAVO? 2% BBP (of zelfs nog meer) bijdragen en vervolgens het bondgenootschap laten beslissen hoe dat bedrag in te vullen, of streven naar een samenstelling die het meest recht doet aan zowel de NAVO als de nationale belangen? Nu is in NAVO-verband prioriteit gegeven aan het beschermen van de Oostgrens, ten koste van de maritieme belangen. Dit lijkt een korte termijnstrategie die onvoldoende recht doet aan de positie van Nederland als handelsnatie. Is het zinvol om binnen de NAVO operationeel nauwer samen te werken met gelijkgestemde landen en zo ja met wie en op welk gebied? Hoe is onze houding ten aanzien van een EU-krijgsmacht? Willen we specifieke capaciteit reserveren voor handhaven internationale rechtsorde of doen we dat met de reeds aanwezige middelen?

Op KM niveau rijst dan vervolgens de vraag met welke middelen we de ons toebedeelde taken, rekening houdende met het beschikbare budget, het beste kunnen uitvoeren. Deze vraag is tweeledig. In de eerste plaats moet bepaald worden hoe een ideale KM er onder de huidige en in de voorziene toekomst moet uitzien, gegeven de internationale veiligheidsomstandigheden. Ten tweede moet vanuit de bestaande situatie, zowel qua tijdsbeslag als financieel, een pad worden gedefinieerd waarlangs de nieuwe situatie kan worden gerealiseerd. Voorwaar geen eenvoudige opgave waarvan de haalbaarheid sterk afhankelijk zal zijn van de bereidheid tot het loslaten van 'heilige huisjes' en het met een frisse en objectieve blik kijken naar mogelijkheden in het belang van de reeds eerder gememoreerde toekomstbestendige Koninklijke Marine.

Vice-admiraal b.d. Erik Kopp, Commandeurs b.d. drs. Kees Leebeek en Anne van Dijk, Kapiteins ter zee b.d. Menno Valentijn, Hans Goemans, Jos Leenders en ir. Fred Bauer

daar de stafcapaciteit ontbreekt om dit onderwerp diepgaand onder de loop te nemen, is er naar onze mening binnen het bestand officieren 'buiten dienst' voldoende kennis en kunde voorhanden om hier een waardevolle bijdrage aan te leveren. Een discussie via het MB met een maandelijks interval tussen actie en reactie doet onvoldoende recht aan het belang en de urgentie van de discussie.

In dezelfde editie merkt voorzitter KVMO terecht op dat we niet terug moeten naar een stammenstrijd tussen de krijgsmachtdelen. De 1-2-1 verdeling van het budget heeft definitief afgedaan. Aan de andere kant is er wel sprake van een som geld beschikbaar voor de krijgsmacht als geheel, waardoor financiële middelen besteed ten bate van het ene krijgsmachtdeel niet meer beschikbaar zijn voor de anderen. Je kan het geld maar één keer uitgeven. Dat betekent dat prioriteitsstellingdiscussie over het besteden van geld niet alleen binnen een krijgsmachtdeel maar vooral ook krijgsmachtbreed moet worden gevoerd. Alhoewel de oorlog in Oekraïne heeft geleid tot het besef dat onze inspanningen op het financiële vlak ten aanzien Defensie ver onder de maat waren en er door de politiek verbetering is toegezegd, moet de toekomst leren of deze toezeggingen, ook in het licht van andere financiële noden, zullen standhouden. Een extra reden om deze prioriteitsstelling vooral te richten op essentiële zaken die maximale meerwaarde toevoegen aan de operationele capaciteiten van de krijgsmacht als geheel. En, voor het

Samenwerken volgens GPT-4

Samenwerken is het motto wereldwijd. Vaak geboren uit noodzaak: een tekort aan menselijk kapitaal. Voor dit thema-nummer vroeg ik GPT-4 het volgende: beschrijf een roadmap hoe we actiegericht een ontkokerde samenleving met elkaar kunnen ontdekken. Eén waarin het menselijk potentieel optimaal tot zijn recht komt om te beschermen wat ons dierbaar is.

De ontkokerde samenleving: een actiegerichte roadmap naar een toekomst vol menselijk potentieel

In tijden van wereldwijde uitdagingen, is samenwerken ons motto, gedreven door de groeiende noodzaak om menselijk kapitaal optimaal te benutten. Een ontkokerde samenleving, gebaseerd op actie en ontdekking, creëert de broodnodige voorwaarden om het beste uit onszelf te halen en ons kostbaar erfgoed te koesteren.

‘Het is zichtbaar lastig om GPT-4 uit te dagen om buiten de geijkte paden te antwoorden’

Berend van de Kraats is oud-onderzeebootcommandant en nu sociaal ondernemer. Met OceansX, werkt hij nu aan nieuwe manieren van organiseren waarbij het collectief menselijk potentieel optimaal benut wordt om te werken aan wat ons dierbaar is.

‘De eerste stap op deze roadmap is het bevorderen van onderwijs gericht op vaardigheden die ons voorbereiden op het leven en niet alleen op loopbaanontwikkeling. Het beoogt een evenwicht tussen technische kennis en persoonlijke ontwikkeling, met een nadruk op samenwerking, empathie en leiderschap. Ons schoolsysteem moet paden effenen voor een wereld waarin mensen hun kennis en talenten naadloos kunnen integreren. Vervolgens suggereert deze route betekenisvolle investeringen in lokaal, duurzaam, sociaal en creatief ondernemerschap. Overheidsorganisaties en de private sector moeten op gelijke voet staan en samenwerken om dergelijke initiatieven te ondersteunen. Het cultiveren van een bemoedigend ecosysteem waarin creatieve en innovatieve gedachteprocessen zich ontplooiën, loont op lange termijn niet alleen voor de economie, maar ook voor de menselijke geest.’

‘Ten derde is het tijd om de manier waarop we netwerken opnieuw te definiëren; we overstijgen de grenzen van de fysieke wereld en treden de digitale samenleving binnen. Online platforms moeten zich ontwikkelen tot veilige en vruchtbare ontmoetingsplaatsen die samenwerking tussen individuen bevorderen, ongeacht hun herkomst. Generatie- onele, culturele en ideologische verschillen vervagen, terwijl een inclusievere en empathische wereld tot stand komt. Bovendien draagt een gezonde en leefbare planeet bij aan de ontkokerde samenleving. Duurzame energiebronnen en klimaatvriendelijke technologieën moeten toegankelijk en betaalbaar worden voor ieder individu. Parallel hieraan moeten we ernaar streven om overconsumptie en verspilling in te perken, waardoor we niet alleen de aarde, maar ook onze medemens beschermen.’

‘Tenslotte is er het aspect van transparante communicatie. De weloverwogen uitwisseling van informatie tussen politieke en maatschappelijke verbanden is cruciaal om goed geïnformeerde en collectieve besluitvorming mogelijk te maken. Echte samenwerking bloeit wanneer ruimte wordt gemaakt voor meningen. In een ontkokerde samenleving wordt dialoog vaak meer gewaardeerd dan debat. Samenwerking is geen optie, maar een noodzaak. De roadmap naar een ontkokerde samenleving is ontworpen om mensen bij elkaar te brengen voor actiegerichte ontdekkingen die ten goede komen aan alles wat ons dierbaar is. Het enige dat nu nog rest, is om deze uitgestippelde toekomst samen te verkennen.’

Leuk om te experimenteren met GPT-4. Wat opvalt is dat het stellen van de juiste vraag ongeveer net zoveel tijd kost als zelf een column schrijven. De persoonlijke voldoening is minder, maar dat ligt hoogstwaarschijnlijk aan mijn conditionering dat hard werken nodig is. Daarnaast is het zichtbaar lastig om GPT-4 uit te dagen om buiten de geijkte paden te antwoorden.

**BLIJF
IN CONTACT**

Oprichting Koninklijke Vereniging van Marineofficiëren herdacht

Op woensdag 12 april is de oprichting van de Koninklijke Vereniging van Marineofficiëren herdacht met een kranslegging bij het herdenkingsmonument van Zr.Ms. *Adder* te Huisduinen. In 2023 viert de KVMO haar 140-jarig bestaan.

Op 10 april 1883 is de 'Vereniging tot behandeling van de op de zeemacht betrekking hebbende onderwerpen' opgericht, voorloper van de huidige KVMO. Aanleiding hiervoor was het vergaan van de ram-monitor Zr.Ms. *Adder* als gevolg van technisch-operationele en veiligheidsgebreken. Bij de ramp (de grootste ramp bij de Koninklijke Marine in vredetijd) kwamen alle 65 opvarenden om het leven.

Tijdens de kranslegging gaf de vlootpredikant zijn overdenkingen. Daarnaast waren bestuurs- en ereleden van de KVMO aanwezig, alsook vertegenwoordiging van de Koninklijke Marine, de wethouder van Den Helder en bestuursleden van de stichting Gedenkteken Zr.Ms. *Adder*. Ook is er namens het Korps Adelborsten een krans gelegd.

KLTZ (LD) H.M.J. van de Burgt benoemd tot Ridder in de Order van Oranje-Nassau

De penningmeester van de KVMO is in verband met de verjaardag van Z.M. Koning Willem-Alexander verrast met de onderscheiding Ridder in de Orde van Oranje-Nassau.

In de voordracht voor deze onderscheiding, die al in mei 2022 is ingediend, worden naast het jarenlange penningmeesterschap voor de KVMO genoemd: de inzet van zijn financiële expertise voor de Parochie Heilige Thomas in Alphen aan den Rijn, voor de GOV|MHB en CMHF, de Stichting Militaire Lourdes Bedevaart, voor de Drum- en Showband Con Brio in Alphen aan den Rijn en de Stichting Nederlandse Veteranen Motorrijders. Daarnaast is hij in de Parochie Heilige Thomas opgetreden als Lector; heeft hij acht jaar de actief dienende officieren vertegenwoordigd bij Onderlinge Bijstand en is hij jarenlang met zijn echtgenote pleegouder voor kinderen geweest.

Vanuit al deze organisaties was de algemene conclusie: 'De onbaatzuchtige bestuurlijke inzet van René van de Burgt is onontbeerlijk om tal van activiteiten van groot maatschappelijk nut en met een groot bereik gestalte te geven'.

Het hoofdbestuur van de KVMO feliciteert René dan ook van harte met deze zeer verdiende onderscheiding.

ACTIVITEITEN LENTE 2023

AFDELING NOORD

BORREL

Datum: 6 juni (PA)
Locatie: Marineclub, Den Helder
Aanvang: 17:30
Info: www.kvmo.nl

AFDELING MIDDEN

BORREL

Datum: 11 mei, 8 juni
Locatie: Café de Tijd, Den Haag
Aanvang: 17:00 uur
Info: www.kvmo.nl

AFDELING ZUID

OPLOOP MET NASI-MAALTIJD

Datum: 31 mei, 28 juni
Locatie: Faradayweg 1, Vlissingen
Aanvang: 10:30 uur
Info: www.kvmo.nl

IN MEMORIAM

HET HOOFDBESTUUR VAN DE KVMO HEEFT DE DROEVE PLICHT U IN KENNIS TE STELLEN VAN HET OVERLIJDEN VAN:

KTZE b.d. **H.J. Bergman** († 18 april 2023)
KTZ b.d. **P.S. Ham** († 30 maart 2023)
LTZKOLMARN b.d. **L. van Klinken** († 11 maart 2023)
KLTZ b.d. **J.S. Meisenbacher** († 18 maart 2023)
LTZ1 b.d. **L.B.J. Movig** († 14 maart 2023)
LTZ1 b.d. **F.E. Oldenboom** († 27 maart 2023)
LTZ2OC KMR b.d. **C. Schaap** († 17 maart 2023)
CDR b.d. **R. Zeijlemaker** († 24 april 2023)

WIJ BETUIGEN DE NABESTAANDEN ONZE DEELNEMING EN WENSEN HEN VEEL STERKTE TOE

KVMO

Save the date Maritiem Evenement 2023

Op donderdagmiddag 22 juni organiseert de KVMO voor haar post-actieve en elders actieve leden voor het eerst sinds 2019 weer een maritiem evenement. Het evenement vindt plaats op de Loosdrechtse plassen en de Vecht. Houd voor meer info www.kvmo.nl in de gaten!

ONDERLINGE BIJSTAND

De KVMO heeft een samenwerkingsverband met Onderlinge Bijstand (www.onderlingebijstand.nl). Voor nadere informatie of het verkrijgen van aanvraagformulieren kunt u contact opnemen met het secretariaat van de KVMO.

DE KONINKLIJKE VERENIGING VAN
MARINEOFFICIEREN

Ereleden:

KOLMARN b.d. A.H.P. Knoppen
KTZ b.d. L.J.M. Smit
KTZA b.d. drs. T.G.D. Steenbeek
KLTZ b.d. mr. O.W. Borgeld
KTZ b.d. ing. M.E.M. de Natris

Hoofdbestuur:

Voorzitter:
KLTZ R.O.P. Pulles EMSD
Vice-voorzitter:
KLTZ (LD) J.L. ten Berg
Secretaris:
LTZ2 (LD) K.W. Lelieveld
Penningmeester:
KLTZ (LD) b.d. H.M.J. van de Burgt
Namens Afdeling Noord
KLTZ (LD) J.L. ten Berg
Namens Afdeling Midden
KLTZ drs. M.M.H. Heijligers
Namens Afdeling Zuid
Vacature
Namens Afdeling Caribisch gebied
LTZ2 (LD) M.E.A. Römer
Namens Werkgroep Postactieven
KLTZ b.d. J.B.M. Ouwens
Namens Werkgroep Elders Actieven
LTZ1 b.d. ir. M.R.J. van 't Holt MBA
Namens Werkgroep Jongeren
LTZ2 (LD) K.W. Lelieveld
Namens de Werkgroep Gender
KLTZ b.d. M.A.W. Riemens

Afdelingsbesturen:

Noord:
KLTZ (LD) J.L. ten Berg
KLTZ b.d. B. Fritzsche
LTZ1 (LD) P.Y. Handgraaf-Blok

Midden:

KLTZ drs. M.M.H. Heijligers
KTZ (TD) ir. J.J. Bleijs
KLTZ b.d. J. de Jonge
KTZ b.d. H. van Eijnden

Zuid:

maj KL b.d. P. van der Laan
KLTZ (SD) b.d. A.J. Zwijs
KLTZA b.d. P.A. Brons (postactieven)

Caribisch Gebied:

LTZ2 (LD) M.E.A. Römer

KVMO-leerstoel

Universiteit Leiden:
Prof. dr. T.B.F.M. Brinkel

Nuldelijnsondersteuner (NOS) KVMO

KLTZ b.d. Theo Zelisse
nos.kvmo.tz@gmail.com
06-41464319

Adres secretariaat:

Wassenaarseweg 2
2596 CH Den Haag
T : 070-3839504
F : 070-3835911
E : info@kvmo.nl
W : www.kvmo.nl

ZEE

ZO WIJD
DE WERELD
STREKT

SOL DA TEN

MARINIERSMUSEUM.NL

**MARINIERS
MUSEUM**
ROTTERDAM